

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU ALEVİLERİNİN
YEMEK (LOKMA), MÜZİK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

Özden EREN YURTSEVEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GASTRONOMİ ANABİLİM DALI
GASTRONOMİ PROGRAMI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi İlkay GÖK

İSTANBUL, Ağustos 2019

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU ALEVİLERİNİN
YEMEK (LOKMA), MÜZİK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

Özden EREN YURTSEVEN
(16205913)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GASTRONOMİ ANABİLİM DALI
GASTRONOMİ PROGRAMI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi İlkay GÖK

İSTANBUL, Ağustos 2019

T.C.
OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU ALEVİLERİNİN
YEMEK (LOKMA), MÜZİK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

Özden EREN YURTSEVEN
(16205913)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GASTRONOMİ ANABİLİM DALI
GASTRONOMİ PROGRAMI

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :

Tezin Savunulduğu Tarih : 19.08.2019

Tez Danışmanı

: Dr. Öğr. Üyesi İlkay GÖK

Diğer Jüri Üyeleri

: Doç. Dr. Aslı ALBAYRAK

Dr. Öğr. Üyesi Semra GEÇKİN ONAT

İSTANBUL, Ağustos 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmam süresince benimle aynı heyecanı paylaşan, değerli bilgilerini benimle paylaşarak yoluma ışık tutan ve motive eden kıymetli öğretmenlerim Öğr. Gör. Fikret Soner, Dr. Öğr. Üyesi Defne Akdeniz ve Öğr. Gör. Melih Duygulu' ya ve Okan Üniversitesi Öğretim Üyeleri ve personeline; çalışmamda anlayışı ve sabrıyla her an yanımda olup, kıymetli bilgi birikimlerini ve deneyimlerini benimle paylaşan, rehberim ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İlkay Gök'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam süresinde değerli bilgilerini paylaşıp ve kapılarını bana açan Erikli Baba Dergahı, Kartal Cem Evi ve dergaha bağlı kurum dedeliği yapan kıymetli büyüklerim Binali Doğan, Abdullah Mansur Doğan, Mustafa Düzgün, Abdullah Bilgili'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Tüm yaşamım boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan, eğitim ve öğretim hayatım boyunca maddi, manevi desteklerini bir an olsun esirgemeyen, yürüdüğüm yollara ışık tutan aileme; hayatıma girdiği günden itibaren Gastronomi alanına olan hayranlığımı uyandıran, kendimi keşfetmem konusunda cesaretlendiren, tüm girişimlerimde ve yüksek lisans eğitimim boyunca sevgi dolu sabrı ve anlayışıyla yanımda duran sevgili eşim Yıldırım Yurtseven'e minnet ve teşekkürlerimle.

Ağustos, 2019

Özden EREN YURTSEVEN

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖNSÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER	5
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR.....	iii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. ANADOLU ALEVİLERİNDE YEMEK (LOKMA) VE MÜZİK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ	3
2.1. YEMEK VE KÜLTÜR.....	3
2.1.1. Yemek Sembolizmi.....	6
2.2. KAVRAMSAL OLARAK RİTÜEL.....	8
2.3. ANADOLU ALEVİLERİNİN KISA TARİHİ	12
2.3.1. İnançsal Motifler	16
2.4. ANADOLU ALEVİLERİNİN MÜZİK KÜLTÜRÜ.....	25
2.4.1. Müzikal Bir Ritüel (Cem)	27
2.5. ANADOLU ALEVİLERİNDE LOKMA KAVRAMI.....	35
2.5.1. Ritüelleri ve Müziklerindeki Yemek Sembolizmi	43

BÖLÜM 3. TEZ ÇALIŞMALARI.....	51
3.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	51
3.2. YAPILAN ÇALIŞMALAR	51
3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	52
3.4. BULGULAR	53
SONUÇ	60
KAYNAKLAR (REFERANCES).....	64
EKLER.....	68
EK A GÖRÜŞME SORULARI	68
EK B KATILIMCI LİSTESİ	69
B.1. Birebir Görüşmeler	69
B.1.2. Grup Halinde Yapılan Görüşmeler.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	71

ÖZET

Anadolu Alevilerinin Yemek (Lokma) ve Müzik Kültürü İlişkisi başlıklı bu çalışma; giriş, bir ana bölüm, tez çalışmaları olarak toplam üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde beslenme ve yemek kavramları irdelenmiş, bir kültür malzemesi olan yemeğin Alevi inanç, ritüel ve edebi eserleri içindeki yerine değinilmektedir.

Tezin ana bölümü beş başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta yemek ve kültür ilişkisi, yemek sembolizmine de yer verilerek açıklanmaktadır. Ritüel kavramsal boyutuyla ikinci bir başlık olarak sunulmaktadır. Üçüncü başlıkla Anadolu Alevilerinin tarihi, göç yolları ve bünyesinde barındırdığı inançsal motifler irdelenmektedir. Bu bölümde eski din ve inançların Anadolu Alevi kültür ve inanç sistemi üzerindeki tesiri ele alınmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde cem ve cem evi ekseninde müzik ve lokma ritüelleri incelenmektedir. Bu iki bölümde Anadolu Alevi müzikal eserlerindeki yemek sembolizmine örneklerle yer verilmektedir.

Bu tez Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi, Abdal Musa Velayetnamesi gibi eserlerin yanı sıra, Mehmet Fuat Köprülü, Bahaeddin Ögel, Ziya Gökalp gibi önemli Türkologların çalışmaları referans alınarak hazırlanmıştır. Konu inanç ve ritüel bağlamında, tarihsel veriler ışığında göç yolları dikkate alınarak, mevcut kültür kodları yemek ve müzik ilişkisi üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu Aleviliği, Cem, Ritüel, Müzik, Lokma, Sembol

Tarih: 19.08.2019

ABSTRACT

The relationship between food and music culture of Anatolian Alevi; introduction, discussion, thesis work and results.

In the introduction, the concepts of nutrition and food are examined as well as the importance of food which is possesses rich cultural material in Alevi belief, ritual and literary works.

The main part of the thesis is divided into five chapters. In the first chapter, the relationship between food and culture and food symbolism is explained. The second chapter focuses on ritual conceptual dimension. The following chapter examines the history, migration routes and religious motifs of Anatolian Alevi. In this section, the influence of ancient religions and beliefs on Anatolian Alevi culture and belief system is discussed. In the final two chapters, music and loukoumades rituals are examined in the axis of Cem and the Cem house (cemevi). In these two chapters, examples of food symbolism in Anatolian Alevi musical works are given.

This thesis was prepared with reference to the works of prominent Turkologists such as Mehmet Fuat Köprülü, Bahaeddin Ögel, Ziya Gökalp, as well as works such as Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi and Abdal Musa Velayetnamesi. In the context of belief and ritual, the subject is examined through the relationship between food and music in light of historical data.

Keywords: Anatolian Alevism, Cem, Ritual, Music, Loukoumades , Symbol(ism)

Date: 19.08.2019

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Cilt	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
İ.İ.B.F.	:	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
M.Ö	:	Milattan Önce
s	:	Sayfa
S	:	Sayı
TÜBAR	:	Türklük Bilimi Araştırmaları
Y	:	Yıl
Ord.	:	Ordinaryüs
Prof.	:	Profesör
Dr.	:	Doktor
Doç.	:	Doçent
Yrd.	:	Yardımcı

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

1. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı, Kurban Tığlama Erkanı (Binali Doğan Dede'nin kurban tığlama gülbengi verdiği an)
2. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı, Kurban Tığlama Erkanı (Binali Doğan Dede'nin kurban tığlama gülbengi verdiği an)
3. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)
4. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)
5. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Dergah alışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni)
6. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Dergah alışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni)
7. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı ve Yemekhanesi (Dergah alışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni).
8. **Fotoğraf:** Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)

ŞEKİLLER LİSTESİ

1. Şekil: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Beslenme gibi insanın temel ihtiyacını karşılayan yemek olgusu, zaman içerisinde insanlığın yaşamsal ihtiyaçlarının çok ötesinde bir hal almış olduğu izlenmektedir. Beslenme bir çok farklı boyuta sahip ve bir çok farklı disiplinlerin araştırma konusu olabilmektedir. Besinlerin besinsel değerleri bakımından araştırmalara konu olmakla birlikte, kültür araştırmalarında da önemli bir kaynak görevi görmektedir. Bu bağlamda leş yiyicilikten avcı-toplayıcılığa, tarım toplumundan, endüstri toplumuna ve hatta sanayi toplumuna kadar olan süreçte yemeğe farklı anlamlar yüklenmekte ve insanlık için yaşamsal bir faaliyet olmaktan çıkmaktadır.

Maslow'un "İhtiyaçlar Hiyerarşisi"nde de yer alan, insanın kendini gerçekleştirme süreçlerinde de yemek, insanın birden fazla ihtiyacını karşılayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık alanından kültür alanına, siyasetten dine, edebiyattan müziğe, resime ve bir çok sanat dalına... uzayan bir liste halinde yemek olgusuyla karşılaşılmaktadır. Buradan hareketle yemek, farklı disiplinlere konu olan multidisipliner bir olgu olarak da görülmektedir.

Beslenme ve yemek kavramı birlikte değerlendirildiğinde, insan yemeğin üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar bir çok noktada çeşitli düşünceler geliştirmektedir. Bu düşünceler çeşitli imgelerle hafızaya alınmış kolektif hafızalar oluşturmaktadır. Yemeğe iyi kötü, yenilebilir yenmez, uygun uygunsuz, doğru yanlış gibi bir takım sembolik anlamlar yüklenmektedir. Bu bağlamda yemek bazı kültürlerin ritüellerinde, kutlamalarında, dini ya da resmi merasimlerinde önemli bir sembolik unsur olarak yer almaktadır.

Yemek mutfak olarak bildiğimiz fiziki bir mekan içerisinde belirli kurallar doğrultusunda hazırlanmakta, pişirilmekte, sunulmakta ve hatta saklanmaktadır. Bu bağlamda maddi bir kültür unsuru olarak görülmesine karşın, gelenekler ya da ritüellerin merkezine oturabilmektedir.

Bazı durumlarda müziklere dahi konu olabilmektedir. Adına yazılmış destanlar, çeşitli menakıbnameler ya da vilayetnamelerde dahi bahsinin geçtiğini bildiğimiz yemek

motifleri, kimi zaman sembolik bir anlatım tarzıyla, kimi zaman da gerçek anlamlarıyla edebi eserlerin içerisinde kendine yer edinebilmektedir.

Müziğin ve edebiyatın da bir kültür ürünü olarak değerlendirdiğimizde, yemeğin müzik-şiiir bütünlüğüyle sanat alanına da malzeme olması kaçınılmaz görünmektedir. Bu bağlamda her müzik üretildiği toplumun kültürel değerlerini yansıttığı gibi, yemek de üretildiği toplumun kendi kültürel unsurlarını barındırmaktadır. Bu kültür unsurları etik, estetik ve hijyenik kurallara bağlı olduğu gibi aynı zamanda da dini unsurları da barındırmaktadır. Sınıfsal yaklaşımlar, tabular, yasaklar, kutsiyet vb. unsurlarla yemeğe bir dizi sembolik anlamlar yüklenmektedir. Bu sembolik anlamlar kimi zaman ritüellerle pekiştirilerek, hafızaların derinlerinde güçlü imgeler oluşturulmaktadır.

İnanç ve felsefelerini müzik-şiiir bütünlüğünden oluşan deyişler aracılığıyla nesilden nesile aktaran Anadolu Alevileri, çeşitli sembolik anlamlar yükledikleri yemeklere de deyişlerinde sıkça yer vermektedirler. İnançları doğrultusunda geliştirdikleri çeşitli ritüel uygulamalarında da yemek sembolik bir unsur olarak merkezi bir görev üstlenmektedir. Ritüel uygulamalarının merkezi konumuna gelen müzik ve yemek, Anadolu Alevileri için birbirinden ayrılmayacak girift bir yapı halini almaktadır. Bu yapı inançsal uygulamalarının odağı olan cem ritüellerinde net bir şekilde izlenmektedir.

Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen ve bugün Alevi olarak bilinen toplumun bağlı olduğu inançsal yapı göç yolları aktararak değerlendirmeye alınmıştır. Bu göç süreçlerinde karşılaştıkları siyasal, kültürel ve dini uygulamalara olan adaptasyonları, mevcut Alevi felsefesi ve inancının girift yapısını oluşturmaktadır. Aynı durum ritüelleri içinde söz konusu olmaktadır.

Anadolu Alevileri için önemli bir unsur olan cem ritüeli ekseninde, ritüelin ana bileşkelerinden olan deyişler ve doğrudan yemeğin yeri lokma, kurban, aşure vb. örneklerle yiyeceklerin sembolik anlamlarının çözümlenmesi bu çalışmanın hedefi durumundadır.

Bu çözümlenme Alevi inancı içerisindeki yemek kültürü kodları sadece dini temelde açıklanamamaktadır. Anadolu Alevileri ile ilgili eserler incelendiğinde, Alevi kültüründe yemek ve müzik motiflerine bütünsel perspektifle bakılmadığı ve eserlerin dağınık olduğu görülmüştür. Alevi ritüellerindeki yemek motifi mit-ritüel ilişkisi bağlamında incelenmekte ve Alevi yemek kültürü, tarihi veriler doğrultusunda göç yolları ve inanç kodları üzerinden irdelenmektedir.

BÖLÜM 2

ANADOLU ALEVİLERİNDE YEMEK (LOKMA) VE MÜZİK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

2.1. YEMEK VE KÜLTÜR

Günümüzden yaklaşık 3,5 milyar yıl öncesinden bu yana canlıların temel gereksinimlerinin su ve enerji olduğu bilinmektedir. Doğada en büyüğünden en küçük organizmaya kadar, içinde insanın da bulunduğu canlı hayatın sürekliliğinin sağlanmasında bu iki kaynağa ulaşmak elzem bir uğraş olmaktadır. Yine yaklaşık 3,5 milyon yıl öncesi olarak bilinen ilk insanın da, hayatta kalma güdüsüyle bu iki temel kaynağa gereksinimi bilinmektedir.

İnsan için yemek, öncelikli olarak beslenme odaklı fiziksel bir ihtiyaç olarak vurgulanmaktadır. Arkeologlar ve antropologlar arasında yaygın adıyla Lucy olarak bilinen Alt Paleolitik Çağ insanı yemek yapmamakta, değişik bitkilerin yenilebilir olanlarını belirleyerek hayatlarını sürdürmektedir.

Bu çağlarda insan yırtıcı hayvanların avlarından geriye kalanlarla besin ve protein ihtiyacını karşılayan bir leş yiyici olarak bilinmektedir. Bu aşamada bir beslenme bilinci söz konusu değildir ve sadece hayatta kalma güdüsüyle hareket etmektedir.

Yırtıcılardan geriye kalan hayvan leşlerinde, kemik arasında bulunan iliğe ulaşmak için geliştirilen ilk aletin de Homo Habilis (Becerikli/Yetenekli İnsanımı) olarak bilinen ilk hominid tarafından yapıldığını belirten Uhri; ilk ateşin Homo Erectus (Dik Yürüyen) tarafından keşfedildiğini belirtmektedir. Ancak bu keşifle birlikte besinleri pişirmenin, yemek yapmakla aynı şey olmadığını vurgulamaktadır.

Ehlileştirilmiş ateş ilk başta muhtemelen yemek pişirmeden ziyade aydınlatma, tehlikeli etçil hayvanları ürkütüp kaçırma ve avlanma amaçlarıyla kullanılmaktadır. Ancak yemek pişirmenin rutinleşmesiyle birlikte, ateş yakmak için çakmak taşları, ateş delgileri ve diğer sürtme araçları gibi daha güvenilir aletler ortaya çıkmakta ve odun kömürü yapma sanatının gelişmesi insan ilerlemesinin Taş Çağı'ndan Demir Çağı'na ve

arka bahçede barbekü çağına kadar uzanan bir atılıma girmesini körüklemektedir (Kiple, 2010).

Ateşin ehlileştirilmesinden sonra ilerleyen süreçlerde, insanlığın avcı-toplayıcı döneme geçtiği dönem, Paleolitik Çağ olarak adlandırılmaktadır. Yontma Taş Çağı veya Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik Çağ, insanların taş aletler yaptıkları, otlar, meyveler, kökler toplayarak ve avlanarak yaşadıkları yaklaşık iki buçuk milyon yıllık bir dönemdir. Bu insanlar, zaman ilerledikçe, topladıkları bitkileri ve avladıkları hayvanların etlerini kış için kurutup saklamayı ve ateşte pişirmeyi öğrenmişlerdir (Işın, 2018).

Leş yiyicilikten, avcı toplayıcılığa ve sonunda tarım toplumuna doğru ilerlenmekte ve bu dönem Neolitik Çağ olarak adlandırılmaktadır. Neolitik Çağ (Yeni Taş Çağı) tarımın başladığı, hayvanların evcilleştirildiği, kilden çanak çömlek yapıldığı ve böylece insanların hayatında büyük değişikliklerin meydana geldiği dönemdir. Bu yeniliklerin başladığı bölge olan Mezopotamya'nın kuzey kısmı, Anadolu'nun güneydoğusunu kapsar (a.g.e.). "Neolitik Bilgi Paketi" adıyla bilinen ve paketin içerisinde tarım tekniklerinden mutfak aletlerine, mimariden ritüellere kadar olan birçok bilginin bu doğrultuda yayıldığı görüşleri de bilinmektedir.

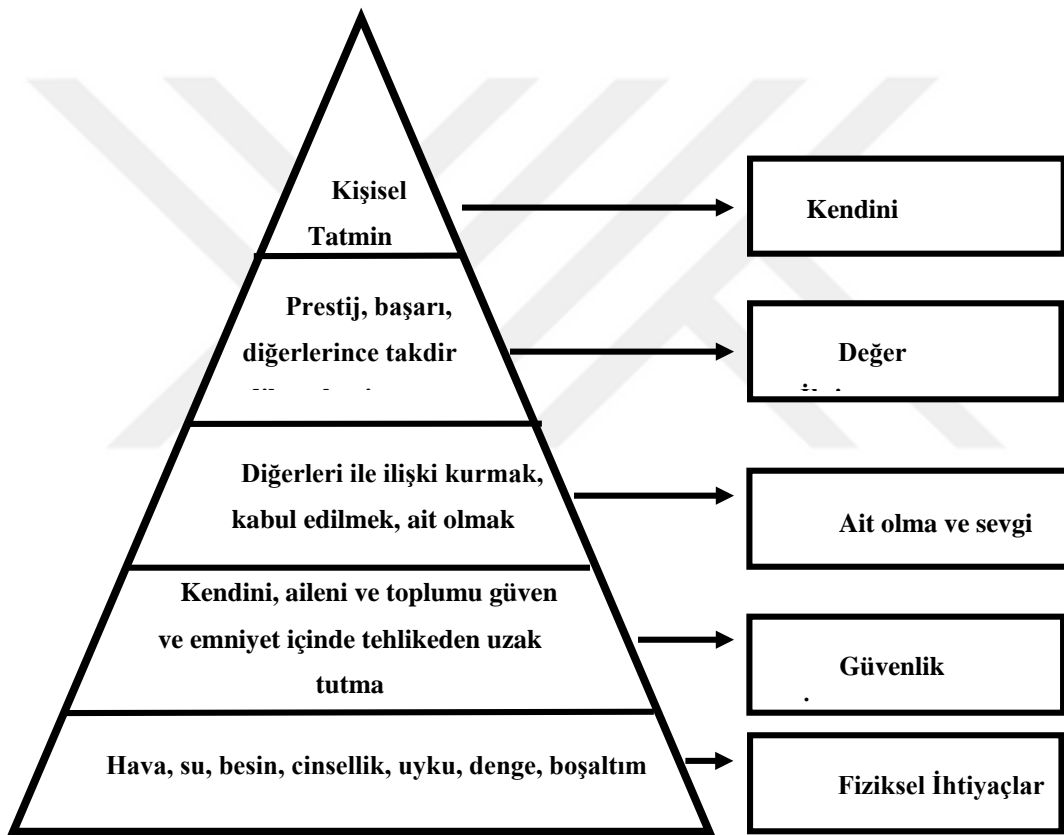
İnsanlığın bu tarihsel gelişimi ve dönüşümü süresince yerleşik yaşama ve üreticiliğe geçişi olarak bilinen Neolitik Çağı'nı, aynı zamanda insanlığın doğadan kopuşu olarak da nitelendirilmektedir. Neolitik Devrim günümüz insanının oluşumunda önemli bir aşamadır. Ancak sırada bundan daha önemli bir aşamanın gerçekleşmeye başladığı bir dönem gelecektir ki işte bu dönem aslında doğadan tam olarak kopuşun yollarını açacak ve bu kopuş sonrasında ortaya çıkacak yeni beslenme biçimi insanı bambaşka arayışlara götürecektir. Bu dönem Kalkolitik Çağı'nın sonunda kentleşme olgusuyla kendini gösterecektir. Kendi toplumsal düzeni, bu düzenin karmaşıklığı içinde ortaya çıkan yönetsel araçlar ve inanç biçimleri, kentlerin ve kent devletlerinin önce Mezopotamya'da sonrasında da Erken Tunç Çağı'nın son evresiyle beraber Anadolu'da aynı görüngünün ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır (Uhri, 2011). Bu dönemde yazının icadı, ticaretin gelişmesi, işbölümünün yerini uzmanlığın alması, dinsel yapının dönüşümü, sosyal yapıda cinsiyetçi yaklaşımlar gibi etkilerin de görüldüğü belirtilmektedir.

Coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi gibi önemli gelişmelerin izlediği bu dönemler içerisinde beslenme düşüncesinin dönüşüm süreçleri, insanlığın evrim süreçleri ile

eşgüdümlü olarak süregelmektedir. Bu tarihsel süreç içerisinde insan, bulunduğu her dönemde çeşitli adaptasyonlar geliştirerek türünün sürekliliğini sağlamaktadır.

Öncelikli olarak hayatta kalma gibi temel bir ihtiyaçtan hareket ederek, varlığını korumak, sürdürmek ve nihayetinde varlığını gerçekleştirmek isteyen insan, bu isteklerini çeşitli kaynaklardan temin ederek doyuma ulaşmaktadır. İnsan yaşamı için doyum kavramının bilişsel olduğu kadar, duygusal bir ihtiyaçtan da hasıl olduğunu vurgulayan sosyal bilimci Abraham Maslow; *İhtiyaçlar Hiyerarşisi* adını verdiği teorisini, bir piramidik şema ile sıralamaktadır.

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Çakar & Kula, 2015).

İnsanlığın fiziksel ihtiyaçlarını karşılamasında beslenme, hayatta kalmaya yönelik bir motivasyon olarak yorumlanmaktadır. Motivasyon ve kişilik teorisiyle, ihtiyaçlar hiyerarşisini belirleyen Maslow; insan için beslenmenin fiziksel ihtiyaçlar arasında yer alan bir işlev olduğunu belirtmektedir.

Ateşin ehlileştirilmesinden hayvanların evcilleştirilmesine, avcı-toplayıcılıktan tarım toplumuna ve nihayet sanayi toplumuna olan evrimsel ve devrimsel tüm bu süreçler içerisinde, insan için beslenmek fiziksel ya da biyolojik bir işlev olmaktan çıkmaktadır.

Zira bugün insan, birden fazla besin maddesini belirli bir ahenkle bir araya getirerek, beslenme ihtiyacı gibi temel bir gereksinim için fazla uğraş vermektedir. En yalınkat anlatımla, beslenme ve yemek yeme birbirleriyle var olmakta, ancak birbirleriyle açıklanmakta yetersiz kalmaktadır.

Besin alımı, vazgeçilmez fizyolojik bir gereksinim olmasına karşın, yemek yeme, temel fizyolojik boyutlarının ötesinde bir eylemdir ve insanların yemek yemeleri söz konusu olduğunda, bunun böyle olması zaten gerekli olan bir durumdur. Oldukça bariz bir şekilde görülebilir ki, yemek yeme eylemi, bir dizi girift fizyolojik, psikolojik, ekolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel süreçlerin kesiştiği bir noktada yer alır. Tarihsel olarak sosyologlar “biyolojik” ve “toplumsal” arasında; “doğa” ve “kültür” arasında belirgin bir zıtlık düşüncesini, katı bir şekilde bu zıtlığın kültürel/toplumsal tarafında şekillendirilmiştir (Bearsworth & Keil, 2011).

İnsan nerede yaşarsa yaşasın çevresindeki hammaddeyi kullanarak kendine adeta ikinci bir çevre yaratmıştır. Bu ikinci çevre insanı doğal çevreye karşı korur. İşte insan tarafından yapılan ve insanı doğal çevreden koruyan her şey maddi ya da materyal kültürdür. Yemek pişirmeye yarayan kap kactan tutun da, kulübeden apartmana kadar... insanoğlu gıdasını hayvan gibi almaz. İştah açıcı şekilde hazırlar ve sunar. Belirli kurallara göre yer, başkalarına ikram eder, davetler verir, dinsel şölenler tertipler ve gıdayı böylece takdim eder (Saran, 1993).

2.1.1. Yemek Sembolizmi

Beslenme farklı boyutları olan ve farklı disiplinlerin araştırma alanlarına girebilen bir konudur. Köklü kültürlerde beslenme konusu sadece besinlerin besin değerleri ve beslenebilme kültürü ile sınırlı olmayıp, çok kere diğer kültür alanları ile iç içedir (Kalafat, 2012).

Bir iletişim ve ifade yöntemi olan semboller, maddi- manevi kültür varlıklarının sürdürülmesi ve aktarılması konusunda ciddi bir öneme sahiptir. Semboller maddi ya da manevi olguların derin anlamlarını, zihinde imgelere dönüştürmeye yardımcı olmaktadır.

Alevi-Bektaşî düşünce sisteminde de bazı besinlerin sembolik ve mitolojik anlamları bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî terminolojisinde birer simge olarak kullanılan besin öğeleriyle, inanışın felsefi yanı yansıtılmaktadır. Buradan hareketle sembolik dil ve mitoloji, zihinde kayıtlı olan sesler ve simgelerle örülmektedir. Ayrıca kültür kodlarıyla

şekillenen beden dilleri, trafik işaretleri, müzik dili gibi kendine özgü farklı mesajlar ileten dil yapıları olmakla beraber; dil içerisinde alt anlamlar oluşturan alegorik anlatımlar, teşbih gibi farklı dil alanlarının da olduğu bilinmektedir. Sembolün diğer anlatım türleri ile karıştırılmaması için, sembol kavramıyla birlikte kullanılan kavramların anlaşılması gerekmektedir. İşaret, kendisinden başkasını fiziksel dünya içinde kalarak gösterirken; sembol, kendi varlığı dışındaki gerçekliği metafizik aleme ulaştırarak göstermektedir. Alegori de ise soyut bir idea somut bir şeyle açıklanırken, sembol somut bir şeyden hareket edilip, soyut bir anlama ulaşarak alegoriden farklılaşmaktadır. Metafor; istiare, kinaye ve mecaz gibi iç içe geçmiş terimlerin dilsel sınırlar içinde kalınarak yapılan dolaylı bir ifade tarzı olarak tanımlanırken; sembolik anlatımın dilsel olmayan unsurlara dayanması noktasında birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Gündüzöz, 2015).

İnsan, toplum ve çevre üçlemesinin birbiriyle olan ilişkisinin bir sonucu olarak tanımlanan kültür, belirli bir çevre ve o çevredeki toplum içerisindeki benzerlikleri bünyesinde toplamaktadır. Bu benzerlikler kolektif bir hafıza oluşturan kodlarla şifrelenmektedir. Bu kodlar kimi zaman sembollerle yüklü ritüeller ya da gelenekler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Semboller işlevlerine göre kültürel, ekonomik, coğrafik, dinsel ve dilsel toplum yapılarının içerisinde yer alabilmektedir. Genel olarak sembol evrensel bir kavram gibi görünse de, farklı kültürler içerisinde, o kültürün koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermekte ve yine sadece o kültüre ait belirli bir sabitlik gösterebilmektedir.

Beslenme eylemini yemek olgusundan ayıran en pratik açıklamaya, yemeğin ne olmadığından hareketle varılabilmektedir. Yemek, insanın ne tarihsel ve evrimsel süreçleriyle, ne de beslenme gibi fiziksel bir ihtiyaçtan hasil olan bir motivasyonla açıklanabilmektedir. Yemek insanın farklı sosyal yapılar içerisinde, farklı anlamlar yüklediği bir iletişim aracı ve kültür ürünü olarak yorumlanmaktadır.

Aslında insan yemek yerken sadece besin maddelerini tüketmemekte, bunun yanında tat almaya yönelik bir takım deneyimler yaşamakta ve hakiki manada bir takım *anlam* ve *semboller* de tüketmektedir. Yani insan beslenme düzeninde bulunan her gıdanın, besinsel özelliğinin dışında bir takım sembolik özellikleri de mevcuttur. Aslında merkezi ölçülerde teknik olarak yenilecek bir maddenin yenmesi yerine, açlıktan ölmenin tercih edildiği durumlar karşımıza çıkabilmektedir (Bearsworth & Keil, 2011).

F. Fernando-Armesto'nun besin maddelerinin tarihi üzerinden giriştiği dünya tarihi yazma projesinin ürünü olan ve dilimize *Yemek için Yaşamak* olarak çevrilen eserinde belirttiği gibi; yemek yemek her yerde sihirli bir kültürel dönüşüme yol açmaktadır. "... Kendi kimyası vardır. Bireyleri topluma kazandırır, hastalıkları iyileştirir. Kişileri değiştirir. Dinsel olmayan durumlara dinsel anlam katabilir. Ritüel işlevi görebilir. Ritüele dönüşebilir. Yiyecekleri ilahi veya şeytani kılabilir. Güç yaratabilir. Bağlar oluşturabilir. İntikama veya aşka işaret edebilir. Kimliği sergileyebilir. Türümüzün yemek yemeyi sadece pratik bir eylemden çıkarıp ritüel hale getirmesinin yarattığı değişim, devrimdi..." (Uhri, 2011).

Bugün yemek kültürü teknolojik, ekonomik, sosyal ve ideolojik yapıların içerisinde kendini var edebilmektedir. Tüm bu örüntülü yapı içerisinde yemek kültürü, toplumların kendisini de yansıtmaktadır. Burada bir dizi sosyal süreçler olabilmekte ancak tüm bu süreçlerin bir bileşkesi olarak yorumlamak daha sağlıklı görünmektedir.

Yemek üretim ve tüketim süreçlerinde insan bir takım düşünceler geliştirmektedir. Yenilir-yenmez, iyi-kötü, doğru-yanlış, ödül-ceza, uygun-uygunsuz vb. gibi bir dizi sembolik potansiyelinin var olduğu bilinmektedir. Kimi kültürlerde belirli besinler festivaller, kutlamalar, dini adetler, kutsal ritüeller gibi yaşam döngüsü içerisinde önemli anlara konu olabilmektedir. bu sembolik değerlere yemek, toplumların kimlik arayışlarının da merkezine oturtulabilmektedir.

Maddi bir kültür unsuru olarak yaklaşılsa bile, yemek üretim ve tüketim aşamalarında; hazırlanmasından pişirilmesine, saklanmasıyla tüketilmesine bir mekan etrafında toplanmaktadır. Mutfak olduğunu bildiğimiz bu fiziki mekanın kendi içerisinde belirli kurallar ve tekniklerle geliştirdiği uygulamalar, yemeği maddi bir kültür ürünü olarak ya da olmadan da bir inanışa, bir geleneğe ya da bir ritüele oturtabilmektedir.

2.2. KAVRAMSAL OLARAK RİTÜEL

Ritüel üzerine çeşitli söylemler, ritüelin inançsal bir pratik olduğu fikri etrafında toplanmaktadır. Ancak öncelikle ritüelin bir eylem, bir performans olduğunu belirtmek gerekmektedir. Günlük yaşam performanslar, ritüelleştirilmiş tavırlar ve seslerden oluşmaktadır (Çevik, 2012). Tekrarlanan bu performanslara evrimci ekoller, insanın anatomik evriminin yanı sıra davranışsal bir evrim sürecinin de olduğu görüşü üzerinden yaklaşmaktadırlar. Bu bakış açısıyla Charles Darwin, insan ve hayvan ritüelleri arasında

bir benzerlik olduğunu, iki türün ritüellerinin benzer görevleri yerine getirmesine karşın, insan ritüellerinin hayvan ritüellerinden daha anlamlı olduğu belirtilmektedir. Burada iki anahtar açığa dikkat çeken Çevik, insan ritüellerinin toplumun takvimini belirlediğine ve kişiyi yaşamın bir aşamasından diğerine taşıdığını belirtmektedir.

İnsanın ritüelle olan ilişkisinin, bir ihtiyaçtan hasıl olduğu fikri Abraham Maslow'un, İhtiyaçlar Hiyerarşisi teorisinde yer almaktadır. Beş ayrı basamakla açıklanan bu teorinin her bir basamağı, insanın kendini gerçekleştirme ve yaşam doyumuna ulaşması için gerekli bulunmaktadır. Her bir basamak insanın istek ve beklentileri üzerine şekillenmektedir ve bir üst basamaktaki ihtiyaçların karşılanması için, önce bir önceki basamaktaki ihtiyaçların karşılanmış olması beklenmektedir.

Bireyin fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasının akabinde gelen emniyet ihtiyacı, her türlü korkudan uzak olma ihtiyacı olarak tanımlanmaktadır. Güvenli, istikrarlı hayat ihtiyaçları, bağlanma-dayanma-korunma ihtiyaçları, korkusuz-kaygısız ve kaostan uzak yaşama ihtiyaçları, yapılanmış-düzenli-kurallı-ilkeli-kanunlu-sınırların belirli olduğu bir ortam ihtiyacı, kudretli bir koruyucuya/koruyuculara sahip olma ihtiyacı bu takımı teşkil eden ihtiyaçlardandır (Arık, 1996). Arık, Maslow'un emniyet ihtiyaçlarının açık bir şekilde görülebilmesi için ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf düşmüş, kaygıları, obsesif-kompulsif bozuklukları, kısaca nevroz halindeki insanlara bakmak gerektiğini belirtmektedir. Bu insanların şiddetli bir şekilde düzen, denge bulma ve yaratma çabalarının olduğunu dile getirmektedir. Bunlar, vuku bulması muhtemel her şeye karşı hazırlıklı olmak ve yeni, beklenmedik şeylerle karşılaşmamak için kendilerine her çeşit tören (ritüel), kural ve formüllerle ve bunlara bağlı olarak vazgeçilmez bir şekilde tekrar edilen ayrıntılı davranış ve düşünce kalıplarıyla dolu bir duvarla kuşatılmaktadırlar (a.g.e., s.).

İnsanların emniyet ihtiyacını karşılayan ritüeller, eylemlerle şifrelenen kolektif hafızalardır. Ritüeller insanlara zorlu geçiş dönemlerinde (sünnet, evlilik, cenaze vb.) yardımcı olmaktadır (Çevik, 2012).

Çoğunlukla ritüel dinle ilişkilendirilmektedir. Ancak ritüel insan hayatının her bölümünde yer almaktadır. Bir eylem olarak değerlendirildiğinde günlük yaşamın her aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Mesleki ritüeller, günlük ritüeller, yaşam rollerinde ritüeller bunlardan bir kaçısı olarak değerlendirilebilmektedir.

Özbuldu, Siggins'in ayin kavramının dört farklı kullanımından şu şekilde bahsetmektedir;

1. *İlkel toplulukların büyüsel-dinsel ayinleri*
2. *Psikanalizde: Obsesif-kompulsif davranış*
3. *Psikolojide: Gündelik yaşamda tekrar edilen davranışlar*
4. *Etolojide: bazı türlerde görülen ve birincil dürtülerin giderilmesine yönelik olmamakla birlikte tekrar edilen davranışlar* (Özbuldu, 1997).

“Ritüel, insanları “ikinci bir gerçekliğe” yönlendirmekte ve günlük yaşantılarından uzaklaştırmaktadır. Bu gerçeklik onların günlük yaşamlarında sahip oldukları kendilikten (sosyal kimlik) farklı bir kendiliğe sahip oldukları yerdir. İnsanları kalıcı olarak dönüştüren ritüellere “geçiş ritüelleri” denmektedir. Sünnet, evlilik ve cenaze gibi ritüeller bir yaşam rolünden veya durumundan diğerine dönüşümü sağlayan geçiş ritüelleridir” (Çevik, 2012).

Arnold van Gennep'e ait olan ve Victor Turner'ın geliştirerek derinleştirdiği bu teori üç halden oluşmaktadır. Eşik öncesi, eşik ve eşik sonrası olarak üç aşamalı bir ritüel eylemi belirlenmektedir. Buradaki eşik aşaması çok önemlidir. Çünkü insan eşik aşamasında sosyal anlamda arada ve ortada kalmaktadır.

Turner eşiksellik evresinin türdeşlik, eşitlik, anonimlik, mülksüzlük, cinsiyetler arasındaki ayrımın en aza indirgenmesi, hiyerarşisizlik, dış görünüme önem vermeme, servete bağlı ayrımların olmayışı, cömertlik, genel boyun eğme, yalınlık, acı ve ıstırapın kabulü... gibi özelliklerle belirlenen bir *comunitas* (Lat. *Comitatus*: Yoldaşlık'tan) durum olduğunu söylemektedir (Özbuldu, 1997).

Ritüellerle ilgili tüm yaklaşımları işlevlerine göre özetlemek gerekirse;

- Bilinmeyeni anlamlandırarak endişe ve kaygı giderici bir görev üstlenerek hem psikolojik, hem de dinsel
- Bireyi topluma kazandırma bakımından eğitsel
- Kuşaklar arası kültürel aktarım sağlayarak hem tarihsel, hem de kültürel
- Bireysel ve toplumsal bir statü oluşturmada yardımcı rol oynayarak siyasal işlevlere sahiptirler.

Ayinler, ahlaki uygulamalar gibi diğer beşeri uygulamalardan yalnızca, konuların hususi doğaları sebebiyle ayrılabilirlerdir. Bir ayin gibi, ahlaki bir kural da, bize belli bir davranış tarzını emretmekte; ancak bu davranış tarzları, farklı bir türden bir hedefe

yönelmektedirler. Ayinin ayırt edici özelliğini tespit etmek için, söz konusu ayinin hedefinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu hedefin hususi doğası, inançta ifade edilmektedir (Durheim, 2005). Dolayısıyla bir ayini anlamak için öncelikle o ayinin gerçekleşmesine sebep olan inancı anlamak gerektiğini vurgulayan Durheim; dini düşüncenin ayırt edici iki özelliğinden bahsetmektedir. Bu iki özelliği kutsal ve din dışı terimleriyle açıklamaktadır. Ona göre kutsal olan sadece ruh ya da tanrı gibi somut olmayan varlıklar sınırlı değildir. Bir ağaç, taş, su, kilim gibi somut nesnelere de kutsal olabilmektedir.

Ritüeller, kutsalla ilişkinin teorik boyutunun yani inancın sosyokültürel yaşam içinde sindirilmesini ve kolektif bir paylaşımın konusu haline gelmesini sağlamaktadır. Ancak kutsalla kurulan ilişkinin teorik boyutu kurumsal dinler söz konusu olduğunda genel olarak “inanç”, pratik boyutu ise “ibadet” olarak tanımlanırken; kurumsallaşmamış dinler söz konusu olduğunda teorik boyut “mit”, pratik boyut ise “ritüel” olarak kavramlaştırılmaktadır (Şahin, 2008).

Mit-ritüel kavramları üzerine yapılan çalışmalar, dinsel yaklaşımla bu kavramları genellikle gelişmemiş toplumlara ilişkilendirmektedir. Bu noktada dini bilimsel nitelikte açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi çalışmalar, dini fiziksel dünyanın açıklaması olarak görürken, kimi çalışmalar da dini, fiziksel dünyayı kontrol altına almanın sihirli bir yolu olarak ele almaktadır. Dini inanç ve ayin olarak iki grup üzerinden yorumlayan Durheim; birinci grubu zihinsel canlandırmalardan oluşan düşünce, ikinci grubu ise özel eylemler olarak yorumlamaktadır (Durheim, 2005).

Edward Tylor’a göre ilkel insan, içinde yaşadığı dünyayı anlamaya çalışmaktadır. Radcliffe-Brown bu yaklaşımı fazla bilişsel bulmakta ve ilkel insanın dünyayı açıklama konusunda kayıtsız olduğunu ve ilkel dinin açıklayıcı bir işlevinin olamayacağını, bunu mitler ve ritüeller yoluyla gerçekleştirildiğini dile getirmektedir.

Jane Harrison ve Samuel Hooke da Tylor’un bu yaklaşımını ilkel insanı ve ilkel dini aşırı mantıksallaştırma üzerinden eleştirmekte ve Yakın Doğu’nun insanlarını referans göstererek, insanların geçim yollarını sağlamak ve korumak gibi temel sorunlarla meşgul olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda ritüellerin, ilkel insanın doğayı kontrol etmek için kullandığı bir yol olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. James Frazer ise bu yaklaşımı bir adım öteye taşıyarak, ritüeli “Benzerlik Yasası” adını verdiği bir esas üzerinden

açıklamaktadır. Yani ritüelle doğa kontrol edilemez, aksine ritüel doğayı kontrol eden tanrıyı taklit etme yoludur.

Mary Douglas ise ritüelin gerçek anlamının sembolik olduğunu ve asıl işlevinin zihinsel olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşünü ilkel ve tabiat üzerinden örneklendirerek açıklamaktadır. Douglas, ilkel insan bereketli ürün için dinî bir usulü icra ederken mevsim değişimlerinin anlamı konusundaki inançlarını ifade etmektedir (Segal, 2012).

2.3. ANADOLU ALEVİLERİNİN KISA TARİHİ

Asya'dan göç eden Türk kavimleri arasında yer alan bugünkü Alevi toplumunun inanç sistemiyle ilgili muhtelif görüşler mevcut olsa da, hem konumuz esasıyla hem de Alevi inançlarını, kültürlerini anlamak maksadıyla, Alevi tarihinin genel hatlarını bilmek gerekmektedir.

Alevi tarihinin incelenmesi noktasında karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, bu tarihe nereden ve ne zamandan başlanacağıdır. Asya'dan göç ettikleri bilinen Alevi toplumunun, bu süreçte farklı bölgelere dağıldıkları gibi, farklı inanç sistemlerini de kabul ettikleri bilgisi tarih araştırmacıları tarafından öne sürülmektedir. Dolayısıyla bugün Anadolu topraklarına göç eden Alevi halkına odaklanmamız bu sebeptendir. Ancak Anadolu Alevilerinin tarihini çözümlmek de bir o kadar meşakkatli görünmektedir.

Bugüne değin bu konuda yapılan irili ufaklı çalışmalar olaya başlangıç olarak Hacı Bektaş Veli'yi, giderek Hoca Ahmet Yesevi'yi almakta, konuyu daha öncelere götürmek gereği duymamaktadır (Birdoğan, 2015).

Elbette Anadolu Aleviliğinden kasıt, Anadolu'da yaşamış söz konusu Alevi toplumlarıdır. Ancak Anadolu'ya gelen Alevilerin inançlarını ve kültürlerini çözümlmek için bu göç sırasında maruz kaldıkları kültür ve inançlara olan adaptasyonun çözümlenmesi gerekmektedir.

Bu konuda en ayrıntılı incelemelerin öncülüğünü Mehmet Fuat Köprülü ve Abdülkadir İnan yapmaktadır. Köprülü, Asya içlerinden Akdeniz kıyılarına kadar bütün Türk milletinin en az on üç- on dört asır boyunca süren gelişim sürecinin bütün yönleriyle analiz edilerek değerlendirilmesi gerektiğini "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" adlı eserinde dile getirmektedir (Köprülü P. D., 1984).

Bugün genel ad olarak kullandığımız "Türk" sözcüğünün yaşamasındaki temel etmenlerden birinin göçebe Oğuzlar olduğunu belirten Nejat Birdoğan, Alevi geleneğini

de yaşatanların bugünkü yerleşikleri olan dünkü Oğuzlar olduğunu dile getirmektedir (Birdoğan, 2015).

Oğuz kelimesini ok+uz şeklinde tahlil eden Ünlü Macar Bilgin J. Nemeth'in savını destekleyen Faruk Sümer, *Oğuzlar* adlı eserinde, ok, boy (kabile), “z” de cemi edatı şeklindeki yorumları kabul etmektedir. Böylece Oğuz, boylar demektir. Batı Gök-Türk devleti on boya dayanmakta olup, bu on boya “on-ok” denilmektedir (Sümer, 1972).

İşte bu Oğuzlar üzerine ilk bilgimiz onların Orta Asya'daki ilk örgütlü imparatorluğu kurduklarındır. Çinliler, bu imparatorluğu kuran topluluğa Hiung-nu adını vermektedirler. MÖ 3. Yüzyılda gittikçe güçlenen bu devletin başına MÖ 209'da Çinlilerin Mao-Tun adını (ya da Me-Te) verdikleri genç geçmektedir. Babası Te-o-man'ı devirerek yerine geçen bu genç, bu imparatorluğun ilk bilinen hükümdarı olmaktadır (Birdoğan, 2015). XIV. yüzyılın, başlarında yazılmış olan Oğuzlar'ın destanı tarihinde, Türklerin ilk fatih hükümdarı olarak Oğuz Han'dan bahsedilmektedir. Hatta burada da, Oğuz'un dini inancından dolayı babası Kara-Han tarafından öldürülmek istendiği, fakat onun yapılan savaşta galip gelerek babasını öldürdüğü söylenmektedir (Sümer, 1972).

Türklerin ilk hükümdarı Oğuz Kağan ile bu Me-te'nin aynı kişi olması, gerek babalarını öldürmesi, gerekse Me-te'deki sağ kol, sol kol, Oğuz Kağan'da ise Üç-Ok, Boz-Ok ve gene gerekse her ikisinde de 24 boy bezekleri (motif) bakımından oldukça akla yakın görünmektedir (Birdoğan, 2015).

VIII. yüzyılın ilk yarısı ile IX. yüzyılın birinci yarısına kadar tek kuvvetli devlet, Uygur kağanlığı iken; 840 yılında Uygurlar'ı kovarak Orhun bölgesine yerleşen Kırgızlar'ı da Moğol istilası tarumar etmiştir. X. Yüzyılın birinci yarısının ortalarında Türk alemi başlıca beş Türk eli tarafından temsil edilmektedir. Bunlar; Oğuzlar, Karluklar, Uygurlar, Kimekler ve Kırgızlar (Sümer, 1972).

X. yüzyılın ilk dörtte birinde işte bu Oğuzlar Müslümanlıkla karşılaşmaktadırlar. Bir kısım Oğuzlar göçebe yaşamı bırakıp yerleşik düzene geçmeleri de Müslümanlıkla karşılaşmalarından sonra olmaktadır. Ancak Müslüman olmayan Oğuzlar göçebeliklerini sürdürmeye devam etmektedirler. Yerleşik Oğuzlar Moğol istilasına kadar burada kalmayı sürdürmüşler, ancak istila sonucu Horasan'a kaçanlar o esnada emin bir ülke olan Anadolu'ya gelmektedirler (Birdoğan, 2015).

Köprülü, çok kalabalık olan Oğuz kitlelerinin, güney batıya muhaceretleriyle beraber kurulan Selçuklu Devleti, pek az bir zaman içinde Doğu Türkistan'dan Marmara'ya ve

Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarından Hint Okyanusu'na kadar muazzam bir Türk-İslam İmparatorluğu şeklinde gelişerek, sarsılmış ve dağılmış olan İslam alemini yeniden toplayıp canlandırmış; ortaçağ cihan tarihinin akışı üzerinde büyük bir amil olmuştur şeklinde yorumlamaktadır. Bu imparatorluğun kuruluşu ile, artık İslam dünyasının hakimiyeti doğrudan doğruya Türkler eline geçmiş ve Anadolu'nun Türkleşmesiyle orada Rum Selçuklu Devleti'nin teşekkülü ise, daha Müslümanlığın görülmesiyle başlayan o eski İslam-Hristiyan mücadelesinin, asırlarca İslamiyet lehine kuvvetli bir cereyan almasını neticelendirdiğini dile getirmektedir (Köprülü O. P., 1980).

Arap kaynaklarının “Guz”, Bizanslıların “Uz” dedikleri Oğuzlar “Tu-kiie” imparatorluğunu kuran “Türk” şubesidir. Sayıca Türklerin kesif ve mühim bir kısmını teşkil eden bu Oğuz aşiretleri, daha Sâsânîler devrinde “Horasan” hudutlarında bulunmaktadır. İlk Selçuklu hükümdarlarının “Seyhun” havalisinden devamlı olarak gelen göçebe Oğuzlar daima batı hudutlarına sevk etmek siyaseti sayesinde, “Azerbaycan, Güney Kafkas, Erran, Irak, Kuzey Suriye” havalisinde kuvvetli Türk zümreleri yerleşerek, o havalinin “etnik” simasını epey değiştirdikleri gibi, Anadolu'nun en son surette Türkleşmesi de yine bu Oğuz muhaceretlerinin neticesidir (Köprülü O. P., 1980).

Anadolu XIII. asırda dördüncü Haçlı Seferi, Bizans'ın yıkılışı, Moğollar'ın Anadolu'daki hakimiyetine tanıklık etmektedir.

Bu asırdaki çalkantılı olaylar, insanların sosyal yaşamları üzerinde bir takım etkiler ve tepkiler doğurmaktadır. Anadolu'da bu dönemin etkisiyle bir çok tarikat oluştuğu bilinmektedir.

Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasafvîfler* adlı eserinde Baba İshak isyanının aynı döneme denk geldiğinden bahsederken, dönemi her yönüyle değerlendirmeye almaktadır. Siyasi çalkantılar, Moğol istilasası, Ermeniler ve Rumlarla olan savaşlar Anadolu'nun o dönem refah ve düzenini sarsmaktadır. Sosyal yapının ve düzenin bozulmasına neden olan bu karışıklıklardan bıkan Anadolu halkı, bu dünyada bulamadıkları refahı ve huzuru, öteki dünyada bulacakları umudu ve ahir hayatlarına yatırım yapmak maksadıyla soluğu tekkeler ve şeyhlerde almaktadırlar. İşte bu çalkantılı olaylar sonucunda Anadolu babalar, şeyhler, tekkeler beşiği olmaya başlamaktadır (Köprülü P. D., 1984).

Bu dönemlerde Anadolu'da Vahdet-i Vücut felsefesiyle iyiden iyiye dolduğunun ve o dönem Anadolu'sunun tarikatlar, batini inançlar beşiği olduğunun altı özellikle

çizilmektedir. Türkistan'dan, Harizm'den, Horasan'dan, Suriye ve Irak'tan Anadolu'ya bir çok dervişin göç ettiği ve bunlar arasında Yesevi'ye tarikatının da olduğunu belirten Köprülü, aynı zamanda dönemin çalkantılı siyasi durumunu kullanarak çeşitli isyanların da çıkartıldığını belirtmektedir. *...tasavvuf perdesi altında –zamanın müsaadesinden faydalanarak- türlü türlü oyunlar oynanmakta idi. Ekseriya bir takım siyasi emeller, ihtiraslarla müterafik olan bu rafz ve itizal hareketlerinin Anadolu tarihinde en eski ve en meşhur olanı Babailer hadisesidir* (Köprülü P. D., 1984).

Baba İlyas'ın halifeleri olan Sarı Saltuk, Barak Baba, Aybek Baba, Tapduk Baba-Emre, Hacı Bektaş Veli büyük fetih hareketlerine katılmışlardır. Abdalan-ı Rum adıyla Bektaşiliğin ve Aleviliğin oluşumunda önemli ve tarihi bir role sahiplerdir (Timisi, 2007).

Bu isyanın Anadolu'da Kızılbaşlık ve Bektaşilik gibi oluşumlara beşiklik ettiğini ileri süren Köprülü. XIII. yüzyıl esnasında diğer bir takım Türk memleketlerinde olduğu gibi Anadolu'da da Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir mesleki-tasavvufi bekarlar zümresi bulunduğunu ve Ahilerin, Osmanlıların ilk zamanlarında mühim vazife gördüklerini dile getirmektedir. Devamında ise, bu Ahilerin Fütüvvet meslekine salık olup, senetlerini Hazret-i Ali vasıtasıyla Hazret-i Peygamber'e kadar götürdüklerini belirtmektedir. Ahiliğin esasında gizli olan batiniyye mahiyetin Bektaşilik tarikatına geçmesi ile beraber, Ahilik herhangi bir esnaf teşkilatı halinde kalmaktadır (Köprülü P. D., 1984).

Fuat Köprülü'ye göre Anadolu Aleviliği adlı makalesinde Kaplan, Anadolu'da dört sosyal grup olduğunu ve bunların Gaziler ve Alplar (Anadolu Gazileri), Ahiler (Anadolu Ahıları), Anadolu Bacıları ve Anadolu Abdalları olduklarını belirtmektedir (Kaplan, 2003).

Alevi-Bektaşî kültürü içerisinde Ahiliğe de dair pek çok unsur bulunmaktadır. Anadolu'da 16. asırdan sonra Alevi zümrelerini teşkil edecek tekke, zaviye ve ocakların ilk prototipi taşradaki Ahilik uzantılarıdır. Bir başka deyişle taşradaki Ahilik, Alevi zümreler için asıl kaynağı teşkil etmektedir (Timisi, 2007).

Horasan Erenleri namıyla da zikredilen bu zümrenin (Anadolu Abdalları), bilhassa XIV. Asırda mühim bir dini-içtimai rol oynadığı, Osmanlı devletinin bu asrına ait bütün menbalarda Abdal veya Baba lakabını taşıyan ve ilk Osmanlı hükümdarlarıyla beraber harplara iştirak eden tahta kılıçlı, cezbeli bir takım dervişlerden bahsedilmektedir (Köprülü M. F., 1972).

Yine bu Abdalların ilk zamanlarda Kalenderilik etkisi altında olduğunu, ancak XV. İtibariyle Bektaşiliğe meylettikleri aynı kaynakta yer almaktadır. Anadolu Aleviliğinin oluşum sürecinde etkili olan, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Barak Baba, Garkın Dede, Sarı Saltuk gibi bir çok sufi kişilik mevcuttur (Kaplan, 2003).

Türkler eski inançlarından tam anlamıyla kopmamış, hatta bir hayli çok inancı gelenek haline getirip, yeni dinî hayatlarına dahil etmek suretiyle adaptasyon sağlayabilmektedirler.

2.3.1. İnançsal Motifler

Toplumların yeni bir kültür ya da inançlara, çeşitli sebepler dolayısıyla geçişleri düşünülenin aksine bir anda, tek seferde ve tamamıyla gerçekleşmemektedir. Bu süreçte çeşitli adaptasyonlar geliştirilmekte ve eski kültür ya da inançların tamamen bırakılmadığı ve yeni olanla belli noktalarda sentezlendiği bilinmektedir. Bu durumun göçmen Türklerin İslam dini ile tanışmaları hadisesinde de yaşandığı düşünülmektedir. Türklerin göç yolları ve yaşadıkları bölgeler üzerinde karşılaştıkları inanç ve dinlerin çeşitliliği de düşünüldüğünde, aynı süreç bu noktada da değerlendirilmelidir. Yani eski Türk inançları, yeni tanışılan inançla sentezlenerek yorumlanmaktadır. Aynı zamanda bütün bu din ve inançları ve hatta eski Türk inançları da göz önünde bulundurulduğunda, İslam dinine geçen Türklerin, bu geçişte eski ve yeni inanç motiflerini sentezleyerek bünyelerine aldıkları bilinmektedir.

Bu doğrultuda Türk gruplarının İslamiyet’i eski inançlarını tamamen yok ederek kabul etmeleri düşünülememektedir.

Bektaşî menâkıbnâmelerinde tespit edilebilen inanç motiflerinin, vaktiyle Orta Asya’dan Anadolu’ya intikal eden Türk nüfusu arasında varlığını koruyabilmiş ve bazı durumlarda İslami çehreye bürünerek bu eserlerde ortaya çıkabilmiş olması tabii görülmelidir. Bu motiflerin kabaca bir tasnifi bile bizi hem Şamanizm’e, hem de Budizm, Maniheizm, Mazdeizm gibi vaktiyle İslamiyet’i kabulden önce Türklerin mensup olduğu çeşitli dinlere, hatta Şamanizm öncesi eski Türk inançlarına götürmektedir (Ocak, 2000).

Ziya Gökalp eski Türk dininin mahiyetini, dış görünüşüyle bir “natürizm” yeni “tabiatperestlik”, hakikatte ise, “sembolizm” yani “timsalcilik” olarak açıklamaktadır. Türkler, tabii varlıklara ve hadiselerle taparken, bunların, içtimai zümrelerin timsalleri olduklarını bilmezlerdi. Fakat bugünkü sosyoloji ilmi gösteriyor ki, bütün eski milletler,

cemiyete ve onun zümrelerine timsal ittihaz ettikleri eşyalara tapmışlardır. Totemizm devrinde bu timsaller (suret, resim) hayvanlarla nebatlardır. Naturizm devrinde, tabii mevcutlar (varlıklar) ve hadiselerdir. Politeizm devrinde, teşhis ettirilmiş ilahlardır. Fakat bunların hepsi, ma'şeri vicdanların zahiri timsallerinden başka şeyler değildir (Gökalp, 1974).

Türkler yaşadıkları toplumsal ve ekonomik koşullar doğrultusunda , kendilerine özgü bir inanç sistemi sergilemektedirler. Atalar kültü, Gök Tanrı kültü ve zamanla da Şamanizm ile tanışmışlardır. Yaşadıkları geniş coğrafi sahanın bir gereği olarak Türkler, bir yandan doğuda Budist Çin kültürünün etkisine girerken, bir yandan da batıda Zerdüşti İran'ın inançlarıyla haşır neşir olmuşlar, nihayet Maniheizm ve Mazdeizm'i de tanımışlardır. Anadolu'ya gelip yerleştikten sonra Türkler, putperestlik ve Hristiyanlığın syncretisme'inden oluşan yeni bir kültürle temasa gelmişlerdir. İşte bu uzun macera sebebiyle, Bektaşî menakıbnamelerinde tabiat kültlerinden Şamanist unsurlara, Budist ve Maniheizm unsurlardan Anadolu kültür kalıntlarına kadar çok çeşitli motiflere rastlanmaktadır (Ocak, 2000).

Ocak, Alevi inancı içerisinde eski Türk inançları, Şamanizm, Uzak Doğu ve İran dinlerinden kaynaklanan motifler olduğu gibi, Kıtáb-ı Mukaddes'ten de kaynaklanan motifler olduğunu belirtmektedir.

Alevilikle Bektaşîliği birbirinden yol bakımından ayrı tutmayan Melikoff gibi Alevilik üzerine çalışmalar yapan bir çok araştırmacı, inancın içerisindeki Ali kültüne dikkat çekmektedir. Tanrı'nın, insanoğlu suretinde tecelli ettiği inancı mevcuttur, yani Tanrı, Ali'nin görünüşü altında tecelli etmektedir. “ Men Ali'den gayrı Tanrı bilmezem” örneğiyle Derviş Ali'nin nefesinden bir bölümü paylaşan Melikoff, bu inancın Eski Türklerin Gökyüzü Tanrısı “Gök Tengri” olduğunu dile getirmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak ise bunun Türk heterodiksisinin temel inançlarından bir olan *hulul* inancını, Allah'ın insan bedenine girmesi olarak yorumlamakta, Budizm ve Zerdüştilikle yakın ilgisi olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda Şamanist bir inanç olan Tanrı'nın insan şekline bürünmesiyle karıştırılmaması gereken bir hadise olduğunun da altını çizmektedir. Ona göre bu Şamanist inanç , Hz. Muhammed'in miracına benzetilerek İslami bir yapıya bürünmüştür. Hulul inancında ise Allah önce Hz. Adem olarak yeryüzünde inmiş, daha sonra Nuh Peygambere ve sırasıyla Hz. Muhammed ve ondan da Hz. Ali'ye ve nihayetinde yine kendisine hulul etmiştir (Ocak, 2000).

Vahdetnâme

*“Daha Allah ile cihân yok iken
Biz anı var idüp i’lân eyledik
Hakk’a hiçbir lâyük mekân yok iken
Hanemize aldık mihmân eyledik
Kendisinin henüz ismi yok idi
İsmi şöyle dursun cismi yok idi
Hiçbir kıyâfeti resmî yok idi
Şekil virüp tıpkı insân eyledik
Allah ile işte burda birleştik
Nokdâ-yı a’mâya girdik birleştik
Sırr-ı künt-i kenzi orda söyleştik
İsm-i şerifini rahmân eyledik
Âşikâr olunca zât u sıfâtı
Kün dedik var itdik bu semâvâtı
Birlikde yarattık hep bu kâ’inâtı
Nâm u nişânını cihân eyledik
Yerleri gökleri yaptık yedi kat
Altı günde tamâm oldu kâ’inât
Yarattık içinde bunca mahlukât
Erzâkını virdik ihsân eyledik
Asılsız fasılsız yaptık cenneti
Hûri gılmânlara virdik ziyneti
Dürlü va’dlarla her bir milleti
Sevindirüp şâd u hândân eyledik
Bir cehennem kazdık gayetle derin
Lâf âteşi ile eyledik tezyin
Kıldan gayet ince kılıçdan keskin
Üstüne bir köprü mîzân eyledik
Gerçi kün emriyle var oldu cihân
Arş u kürsü gezdik turduk bir zamân*

Boş kalmasun deyü bu kevn ü mekân
Ademin halkını fermân eyledik
İrfân olan bilür sırr-ı müphemî
İzhâr etmek için ism-i a'zamî
Çamurdan yoğurduk yaptık Âdemi
Ruhumuzdan bir rûh revân eyledik
Âdem ile Havvâ birlik idiler
Ne güzel bir mekân bulduk dediler
Cennetin içinde buğday yediler
Sürdük bir tarafa pûyân eyledik
Âdemle Havvâ'dan geldi çok insân
Nebîler velîler oldu nümâyân
Yüz bîn kerret oldu boşaldı cihân
Nûh-ı neciyullâha tufan eyledik
Sâlih'e bir deve eyledik ihsân
Kayanın içinde çıktı nâgehân
Pek çokları buna etmedi îmân
Anları hâk ile yeksân eyledik
Bir zamân ashâb-ı kehfî uyutduk
Hazret-i Mûsâ'yı Tûr'da okutduk
Şît'i çulha yaptık bezler tokudduk
İdrîs'e biçdirüp kaftân eyledik
Süleymân'ı dehre sultân eyledik
Eyyüb'e acıdık dermân eyledik
Ya'kûb'u ağlatdık nâlân eyledik
Mûsâ'yı Şu'ayb'a çoban eyledik
Yusuf'u kuyuya attırmış idik
Mısır'da kul diye sattırmış idik
Zelîhâ'yı ana çattırmış idik
Zellesinden pend-i ihsân eyledik
Dâvud peygambere çaldırdık 'ûdu
Kazândan kurtardık Lût ile Hûd'u

Bak ne hâle koyduk nâr-ı Nemrûd'u
İbrâhim'e bâğu bostân eyledik
İsmâ'il'e bedel cennetden kurbân
Gönderdik şâd oldu Halîlü'r-rahman
Balığın karnını hayli bir zamân
Yunus Peygambere mekân eyledik
Bir mescide sokduk Meryem Anayı
Perdesiz toğurtduk İsâ'yı
Biçdirüp karnını rîzân eyledik
Beyt-i Mukaddes'de Kudüs şehrinde
Nehr-i Şer'ia'da Ürdün nehrinde
Tathîr etmek için günüün birinde
Yahyâ'yı İsâ'yı üryân eyledik
Böyle cilvelerle vakd geçirdik
Bu enbiyâ ile çok iş bitirdik
Başka bir nebî-i zî-şân getirdik
Anının her nutkunu Kur'ân eyledik
Küffâr-ı Kureyşi etdik bahâne
Muhammed Mustafâ geldi cihâne
Halkı da'vet için îmâna
Murtazâ'yı ihvân eyledik
Ana kıyâs olmaz asla bir nebî
Nebîler şâhidür Hakk'ın habîbi
Dünyânın 'ukbânın odur sebebi
Biz anı nebî-i zî-şân eyledik
Hak Muhammed 'Alî ile birleşdik
Hep beraber Kâ'be kavseyne gitdik
O makâmda pek çok muhabbet etdik
Leyletü'l-esrayı seyrân eyledik
Bu sözleri sanma her insân anlar
Kuş dilidir bunu Süleymân anlar
Bu sırr-ı müphemî 'ârifân anlar

*Çünkü câhillerden pinhân eyledik
Hak ile Hak idik biz ezelîde
Tâ rûz-ı elest kalû belîde
Mekân-ı Hüdâ'da bezm-i celîde
Cemâlini gördük îmân eyledik
Vahdet 'âlemini bilmeyen insân
İnsân suretinde kaldı bir hayvân
Bizden ayrı değil Hazret-i Sübhân
Bunu Kur'ân ile 'ayân eyledik
Sözlerimiz bize pek muhakkaktır
Toğan ölen yapan bozak hep Hak'dır
Her nereye baksan Hakk-ı mutlakdır
Ahvâl-i vahdeti beyân eyledik
Vahdet sarâyına girenler için
Hakk'ı Hakke'l-yâkîn görenler için
Bu sırrı Harâbî görenler için
Birlik meydânında cevlân eyledik
Edip Harabî" (Sivri, 2017).*

Aynı zamanda Alevilikte yola giren kişi bütün yaşamı boyunca Alevi inancının disiplinlerine uymak zorundadır. Alevi yolu içinde inancın aslına ulaşmak için dört kapıdan (dereceden) geçmek zorunludur (Çınar E. , 2006, s. 69). Her kapının on makamı olması nedeniyle makam kırktır. Dört kapıdan birincisi Şeriat, ikincisi Tarikat, üçüncüsü Marifet, dördüncüsü Hakikat kapılarıdır. Şeriat kapısı doğru inançlarla ve uygulama ile hizmet olup Yüce Tanrı'nın yüzünü görmektir. Tarikat kapısı, tarikatın gerektirdiği işlerde uzun yıllar hizmet etmektir. Marifet kapısı, Allah'ı tanıyıp, söylemek, Yüce Tanrı'nın nurunu her yerde görmektir. Hakikat kapısı ise, gerçeklerin ışığı ile insanın kendinden geçip Tanrısı ile kendi arasındaki perde ve uzaklıkları kaldırıp gizin gizine ermesidir (Birdoğan, 2015).

Bu kapılar bir bakıma "Sır Perdeleri" gibidir. Alevi Sırr-ı Hakikate erişmek için bu dört kapıdan ve kırk makamdan geçmek gereklidir. Kırkıncı makamda kişi, Sırr-ı Hakikate erişir. Bu makam kişinin "Yaradan içinde erimesi" halidir. Alevi inancında bu sır perdeleri altında aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmektedir.

İnsan Şeriat Kapısında Adem Oğludur

Tarikat Kapısında Yol Oğludur

Marifet kapısında Olgun İnsandır

Hakikat Kapısında Gök Oğludur (Çınar E. , 2006).

Bu durum Bektaşî düşüncesindeki tevil mekanizmasının mahiyetinde de mevcut görünmektedir. Bektaşîliğe göre Kur'an-ı Kerim'in dört anlamı vardır. Birinci anlam boyutu dışsal, zahiri metindir. Başka bir ifadeyle buna ibare denilebilir. Bu anlam boyutu sıradan halk, avam içindir. İkinci anlam boyutu letaif veya ince bilgidir. Bu boyut arifler içindir. Kur'an-ı Kerim'in üçüncü anlam boyutu sırlarıdır. Bu boyut evliya içindir. Kur'an'ın dördüncü anlam boyutu hakikattir. Bu ise peygamberlere özgüdür (Gündüzöz, 2012) .

Tarih kaynaklarının dört unsur (Anasır-ı Erbaa) inancının İslamiyet'e girmeden çok evvel eski Türklerde tanındığını dile getiren Ocak, su-ateş ve toprağın sabit olduğunu ancak dördüncü unsurun hava/ağaç/demir/güneş ve ay olarak değişmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre Alevi-Bektaşî eserlerindeki dörtlü unsur (od-su-yel-toprak, ateş-ab-bad-hak) inancı ve buna ilave olarak yaratılan şeylerin bunlardan teşekkül etmesi fikri Budist telakkiyi hatırlatmakta olup, İran ve Çin etkisinin de hesaba katılması gerekmektedir. Ancak, insanın dört unsurdan yaratıldığına dair Bektaşîlikteki inancın, ilk insanın beş unsurdan mürekkep olduğuna dair Maniheizm'deki telakkiyi de hesaba katmaktadır (Ocak, 2000).

Alevilerin dinî örgütlenme biçimi dede ocakları etrafında yapılanmıştır. Aleviler bu dede ocaklarını Alevilik inancının temeli olarak kabul etmektedir. Alevi inancı günümüze kadar ocaklar çevresinde örgütlenen dede-talip topluluklarıyla ulaşmıştır (Dedekargınoğlu, 2011). Her gerçek Alevi bir ocağa bağlıdır. Orta Toroslar'ın bütün Alevileri Abdal Musa Ocağı'na, Tunceli ve Adıyaman yöresindekiler Baba Mansur Ocağı'na, Arapkir yöresi Yürüyen Hızır Ocağı'na bağlı olması gibi örneklendirilmektedir. Ocakları yöneten dedelere, Ocakzade denilmektedir. Ocakzade, ocaktan doğana denmektedir. Ocak ile alev arasındaki anlam akrabalığını, Alevi sözcüğünün ocaktan (ışıktan, alevden) gelen olarak yorumlayan Erdoğan, Alevileri alev, ışığa bağlı insanlar olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda Ayin-i Cemlerin ocaktan alınan ateş vesilesiyle yakılan bir mumla başladığını hatırlatmaktadır. Bu muma "Çerağ" denildiğini ve bu ritüelin adının da "Çerağ Uyarmak" olduğunu belirterek, Ayin-i Cem'in

Yaratılış hikayesiyle yani, ışığın (güneşin) ortaya çıkışı ile başladığına ve bunun sembolik bir anlatım olduğuna dikkat çekmektedir (Çınar E. , 2006).

Ocağın takdisi, ateş kültünün atalar kültü ile itibarını hatırlatarak Eski Türk inançlarına atıfta bulunan Ocak, Eski Türk inançlarında ateş kültünün mevcudiyetini dile getirmektedir. Ateşin bu kadar büyük bir takdise mazhar olması, Bektaşî ve Kızılbaş zümrelerinde ocağın da takdisine yol açmıştır ve Bektaşîlerde ocağa “niyaz” edilmektedir. Ocağın ilk ata tarafından yakılmış olması dolayısıyla ailenin sembolü olarak görülmektedir. Ataların canları, yakılan ocağın içinde tecelli etmektedir ve bu itibarla ocağın devamlı yanması, o ailenin saadet ve sürekliliğine işaret sayılmaktadır (Ocak, 2000).

Atalar kültünün eski Türk zümreleri arasında en köklü ve en eski inançlardan biri olduğu belirtilmektedir. Ölmüş atalara duyulan dini saygı, onların hatıralarının ve eşyalarının bile takdisine yol açmaktadır. Bu Türk kültürünün bazı sahalarda Çinliler ve Moğollar gibi kavimlere de geçtiğini belirten Ocak, inanca göre göğe yükselen ataların ruhu, yeryüzündekilerinin ne yaptığını bilmektedirler. Bu durumun yeryüzündekiler için korku ve saygıyla karışık bir telakki olmakta, ölmüş atalar için kurbanlar sunulmaktadır. Hatta Budizm ve Maniheizm gibi yabancı dinlerin yayılmasından sonra bile atalar kültü sarsılmamaktadır. Ruhun bedenden bedene geçmesi yani tenasüh inancının Türkler içinde tutunabilmesinde bu atalar kültünün önemli olduğu belirtilmektedir (a.g.e.).

Bektaşî- Alevî inançlarının, ruhun yeniden bedene dönüşü (reincarnation, metempsychose), hatta bazı bölgelerde ruhun sürekli göçü inancı yaygın olarak bilinmektedir (Melikoff, 2011). Alevî inancında insan ruhunun asıl kaynağı olan gerçek varlıktan (Vücut-u Mutlak) ayrılıp, tekrar ona dönüncüye kadar olan evreye “Devriye” denilmektedir. İnsan, babanın beline ve ananın rahmine gelmeden evvel, önce cansızlar (hareketsizler), sonra bitkiler ve hayvanlar aleminden geçmektedir. İnsan cansızlar, bitkiler ve hayvanlar aleminden önce, dört kuvvet içindedir. Bu dört kuvvet toprak, su, hava ve ateş ile temsil edilmektedir. İnsanın dört kuvvetten önceki hali ise nurdur (ışıktır). Nur ise Vücut-u Mutlak’tan (Gerçek Varlık) kopmuştur (Çınar E. , 2006). Devriye ile ilgili sayısız nefes mevcut olmasına karşın, uzunlukları gereği Gufrani’nin bir eserine yer vermek yerinde olacaktır.

*“Katre idim ummanlara karıştım
Kaç bulandım, kaç duruldum kim bilir?
Devre edip alemleri dolaştım
Bir sanata kaç sarıldım kim bilir?”*

*Bulut olup ağdığımı bilirim
Boran ile yağdığımı bilirim
Altı anadan doğduğumu bilirim
Kaç ebeden kaç soruldum kim bilir?*

*Kaç kez gani oldum, kaç kere fakir
Kaç kez altın oldum, kaç kere bakır
Bilmem ki kaç katip ismimi okur?
Kaç deftere kaç dürüldüm kim bilir?*

*Kaç kez alet oldum ellerde bakıldım
Semadan kaç kere indim çekildim
Balçık olup binalara yapıldım
Kaç yıkıldım kaç kuruldum kim bilir?*

*Bazı nebat oldum toprakta sürdüm
Bilmem kaç atanın sülbünde durdum
Bir defa Cennet-i alaya girdim
Fakat nar’e kaç sürüldüm kim bilir?*

*Dünyayı dolaştım hep kara bataklık
Görmedim bir karar, bilmedim durak
Üstümü kaç örttü bu kara toprak
Kaç serildim kaç dirildim kim bilir?*

*Gufrani ’yim tarikatım boş değil
İyi bil ki kara bağrım taş değil*

Felek ile hiç hatırım hoş değil

Kaç barıştım, kaç darıldım kim bilir?

Gufrani

Gufrani'nin devriyesinden de anlaşıldığı üzere, Alevi ve Bektaşilerin tüm inanç ve felsefelerini bugüne değin koruyabilmelerinin altında ise sözlü aktarımın yattığı düşünülmektedir. Alevi ve Bektaşilerin inançları kadar, zengin bir halk edebiyatı olduğu, kam-ozan'ın koruya geldiği, eski Türklerin sözlü edebiyatı, bu edebiyatın temeli olmuştur. Bu edebiyatın büyük bölümü, sözlü olarak yayılmıştır (Melikoff, 2011).

2.4. ANADOLU ALEVİLERİNİN MÜZİK KÜLTÜRÜ

Bu güne gelinceye kadar bir çok düşünür ve dilbilimci, bir ulusun diliyle onun kültürü arasındaki sıkı ilişki üzerinde durmuş, bunun önemine değinmiştir. Bir toplumun dili, öylesine ilginç, öylesine çok yönlü bir düzendir ki, dildeki kavramların, bunlarla ilgili sözcük, deyim, atasözü ve çeşitli anlatım kalıplarının incelenmesi, o toplumun kültürünü, dolayısıyla kimliğini de ortaya koyabilmektedir (Aksan, 2011).

Geçmişten günümüze kadar ortaya konan kültür varlıkları içinde, zenginliği ve kuvveti bakımından Türk kültürü göze çarpmaktadır. Bu eşsiz kültür Orta Asya'da filizlenmiş, ilk önemli gelişimlerini yine bu coğrafyada yaşamıştır. Bu anlamda Türk kültürü, Türk sanatı ve Türk müziği için Orta Asya ve burada kurulan devletler büyük önem arz etmektedir (Vural, 2016).

Türklerde devlet ve meydan sazları, devlet ve ordu içinde, savaşlarda, kendi türlerinde gelişirken; telli sazlar da, aşıkların kucağından, kaplerden kaplere, derinlemesine ve genişlemesine, ayrı bir yol izlemişlerdir. Türk halk geleneği, halk ile kaynaşmış aşıkların kucaklarındaki telli sazlar ile günümüze kadar gelmiştir (Ögel, 1987).

Aleviler de asırlar boyu inanç ve felsefelerini yazılı bir kaynakla sürdürmekten ziyade, şiir müzik bütünlüğü içerisinde, sazlarıyla bir gelenek ve ritüel halini alan muhabbet meclisleri ve cemleriyle nesilden nesile aktarabilmişlerdir. Aleviliği anlatan yazılı belgeler diyebileceğimiz cönk, defter, buyruk türünden kaynakların Aleviliği bütünüyle anlatabildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte Aleviler inançlarını, felsefelerini yazılı belgelerden çok, daha geleneksel yöntemlerle genç kuşaklara aktarmaktadırlar. Alevi öğretisinin –dolayısıyla sırrının- cem, muhabbet gibi

meclislerde şiir-müzik birlikteliği ile genç kuşaklara aktarımının, gerek toplumsal açıdan gerekse estetik açıdan tercih edilen bir yöntem olduğu bilinmektedir (Duygulu, 1997).

Muhabbet meclisleri Alevi Bektaşî geleneğinin, bilgiyi aktarma ve açıklama ortamları olarak bilinmektedir. Muhabbetler ruhsal bilginin aktarımının sağlandığı, sembolik yapıya sahip şiirlerin oluşturduğu, aktarıldığı ve açıklandığı ortamlardır. Muhabbet ortamı kişilerin karşılıklı etkileşimini gerekli kılar. Bu anlamıyla kişilerin etkin katılımı ile gerçekleşmektedir. Etkin katılım, katılımcıların ruhsallığı deneyimlemesine, bütünlük hissini yaşanmasına imkan sağlamaktadır. Bu durum ise ruhsallığın etki alanında olan, bireysel ve toplumsal, birçok işlevin yerine getirilmesi ile sonuçlanmaktadır (Işık, 2011).

Bugün saz olarak bilinen bağlamanın atası olan kopuzu Bahaeddin Ögel, sevgi ve saygı, Tanrıya yakarış, ululardan medet dilenme aracı olarak aktarmaktadır. Ona göre bu sazlar;

1. Velilik ve ululuk sembolü idi. Dede Korkut'ta görüldüğü gibi.
2. "Gazi erenlerin ne geldiğini" söyleyen bir sembol idi.
3. "Ulularla haberleşme", medet ve yardım isteme sesiydi.
4. "İyi ruhları çağıran, kötü ruhları kovan kutlu ses de" kopuzun sesidir (Ögel, 1987).

Aleviler de inanç ve felsefelerini yansıttıkları deyişleri, sazları vasıtasıyla melodik bir yapıyla aktarmaktadır. Öyle ki okudukları deyişlere eşlik eden sazlarına da "Telli Kur'an" demektedirler. Aslında Türk halk müziği ve edebiyatında türkü, mani, koşma gibi nazım şekilleriyle yazılan veya söylenen ezgili şiir türlerinin genel adı olan deyiş, Türkçedeki "-de" köküne "-mek" mastarının eklenmesiyle oluşan demek fiilinden türetilmiş bir sözcüktür (Duygulu, 1997).

Deyişler, öğretici, eğitici, öğüt verici konular yanında daha çok Alevi- Bektaşî edebiyatı ve musikisinde dini-tasavvufi inancı ve tarikatın ilkelerini anlatan şiirlerin genel adı olarak da bilinmektedir (Duygulu, Deyiş, 1993).

Konumuz esasıyla deyişlerin müzikal yapısına çok odaklanılmamaktadır. Ancak deyişlerin en önemli müziksel özelliği, bir müziksel bir motifin, minimal olarak ifade edilebilecek şekilde, küçük değişikliklerle tekrarlarından oluşmasıdır (Yöre, 2011). Bu melodik varyantlar yani tekrarlanan motiflerle ezgilendirilmesi deyişleri rahat ezberlenebilir kılmaktadır. Aynı zamanda sözlere, bir başka ifadeyle manaya odaklanma konusunda da tekrarlanan küçük melodik motifler kolaylık sağlamaktadır.

Alevi-Bektaşî müziği denilince akla, Duvaz-ı İmam, Cüş Havası, Deyiş, Nevruzîye, Şathiye, Semah gibi terimler gelmektedir. Aslında bunların bir kısmı söylenen şiirin tematik (konusal) yapısını, bir kısmı karakterini, bir kısmı da oyun-müzik beraberliğinden oluşan Alevi danslarını ifade etmektedir (Duygulu, 1997). Bunların dışında Mehdiye, Mersiye, Taşlama, Ağıt gibi konuları ya da yapıları bakımından birbirinden ayrılan türlerin tamamına deyiş denilebileceğini vurgulayan Duygulu, günümüz Alevi ayin-i cemlerinde en çok kullanılanları şöyle özetlemektedir;

Duvaz-ı İmam: İçinde On İki İmam'ın sırasıyla adının geçtiği lirik Alevi-Bektaşî şiiri ve müziği türü.

Miraçlama: Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin Kırklar Meydanı'nda buluşmasını anlatan ve epik bir karakter gösteren Alevi-Bektaşî şiiri ve müziği türü.

Semah: Alevi-Bektaşî topluluklarının dini inançları doğrultusunda gerçekleştirdiği müzikli oyunlar.

Mersiye: Daha çok Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinin anlatıldığı epik karakterli Alevi-Bektaşî müziği ve şiiri türü (Duygulu, 1997).

2.4.1. Müzikal Bir Ritüel (Cem)

Müziğin kültürle olan ilişkisi antropoloji ve etnomüzikoloji disiplinlerinin temel konusu olarak bilinmektedir. Müziğin nereden, nasıl ya da hangi ihtiyaçtan hasıl olduğu, yapısı, işlevi sosyal bilimcilerin geliştirdikleri türlü kuramlar doğrultusunda yıllardır incelenmektedir. Tüm kuramlar ve yaklaşımlar nihayetinde müziğin bir kültür ürünü olarak görmektedir. Sosyal yapıları kendi içlerinde birbirine bağlayan kolektif bir paylaşım ürünü olarak da yorumlanan müziğin, konumuz esasıyla melodik yapısına yer verilmeyecektir.

Müziğin kültürle ilişkisini inceleyen antropolog ve etnomüzikologların bir kısmı müziğin doğadaki seslerin taklidiyle ortaya çıkan bir iletişim aracı olarak görmek ve müzik-dil ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Bir kısım araştırmacı ise kişinin kendini gerçekleştireceği bireysel bir yaratıcılık örneği olarak görmek ve insanlarla deneyimlerin ve duyguların paylaşıldığı toplumsal bir davranış olarak yorumlamaktadır (Haviland, 2002).

Daha önceki bölümlerde yer verdiğimiz ritüel kavramı ekseninde müzik duygusal bir yoğunluk kaynağı olarak da yorumlanmaktadır. Turner'ın tıpkı ritüeldeki "eşik

performans” yorumlaması, müzik içinde geçerli görülmektedir. Gündelik yaşamın ötesine taşımak suretiyle kutsallığı ve bu kutsallık bağlamında yaratılan toplum ve toplumsal davranış biçimleri ile ritüel ve müzik sosyokültürel yaşamın devamlılığını sağlayacak inanç ve ideolojileri üretmektedir (Şahin, 2008). Kuramsal bakımından özetlemek gerekirse, ritüel için ortaya konulan neredeyse tüm kuramlar, aynı bakış açısıyla müzik için de geçerli görülmektedir. Zira bir performans olarak değerlendirildiğinde ritüel ve müziğin birbiri içre olduğu dile getirildiği gibi, ritüel- din- müzik- dil birbirleriyle örüntülü bir yapıyla ilişkilendirilmektedir.

Ritüel ve müzik, tekrarlanabilirlik, kalıplaşmışlık, ardışıklık gibi ritmik yapısal özellikleri ile sembolik anlamsal içerikleri bir yandan inancın öğrenilmesini temin ederken diğer yandan da inancın kolektif bir paylaşımın konusu haline gelmesini sağlamaktadırlar. Böylece bireysel bir tecrübenin konusu olan inanç, müziğin de eşlik ettiği ritüeller bağlamında toplumsal bir boyut kazanmakta, ritüeller vasıtasıyla birey ve toplum arasında güçlü bir köprü kurulmaktadır (Şahin, 2008).

Alevi kültürü ve inancı içerisinde de çeşitli ritüeller bulunmaktadır. Bunların en bilineni Alevi Ayin-i Cemlerdir. Anadolu Aleviliğinde ve köy Bektaşiliğinde Cem adı verilen dinsel ve yarı dinsel törenler –uygulanış amaçlarına göre- yılın veya haftanın belirli günlerinde yapılmaktadır (Duygulu, 1997).

Ayin-i Cem, amacına göre çeşitli isimler altında yapılmaktadır. Bunlardan en bilinen ve yürütülenleri;

- Görgü Cemi
- Müsahip Cemi
- İkrar Verme Cemi
- Abdal Musa Cemi
- Lokma Cemi
- Düşkün Kaldırma Cemi
- Dardan İndirme Cemi (Çınar E. , 2006).

Cem toplanma, ibadet ve yakarış halidir. Bazı cemlerin amacı birden fazla olabilir ancak ibadet yine Allah’adır. Alevi kültüründe Hızır Cemi ayrı bir öneme sahiptir. Onlar için Hızır, Hakk’a ulaşan eldir ve bu cem Hızır’ın hürmetine, aşkına yapılan cemdir. Bazı cemler ise Anadolu’da gerçekleşmemektedir. Akdeniz bölgesinde gerçekleşen Abdal Musa Cemi buna en güzel örnek olarak sunulmaktadır. Burada da bizzat Abdal Musa’ya

cem olunmadığı, ibadetin yine Allah'a yönelik olduğu bilinmektedir. Abdal Musa'nın kendilerine veli olarak gönderildiğinden, şükran duygusuyla onun adına yapılmaktadır.

Cemin hangi isimde olursa olsun yine ibadeti yerine getirmek üzere şekillenen, aynı amacı güden bir ritüel olduğu konusuna dikkat çekilmektedir. Cem ritüellerinin amaçlarına göre farklı isimlerle anıldığını da vurgulanmaktadır. Bunlar arasında Kırklar Cemi diye bilinen bir cem olduğunu ancak bunun yanlış bilinen bir gerçek olduğunu ifade edilmektedir. Tüm cemlerin zaten Kırklar Cemi olduğu belirtilmektedir; zira inanışa göre ilk cemi Kırklar başlatmıştır ve bu ritüel o günden beri sürdürülmektedir.

Kaynaklar ve yapılan görüşmeler doğrultusunda eskiden bir cem evinin olmadığı bilinmektedir. İsteyenlerin dedenin yanına giderek, toplanması suretiyle cemin gerçekleştiği bilinmektedir. Bugün kurumsal bir çatı altında toplanan cem evlerinde, cem ve hizmet kavramların daha temsili bir uygulama hali aldığı bilgisi aktarılmaktadır. Bu durumun gelenek ve ritüellerin unutulması, zayıflamasına neden olduğu görüşleri de bulunmaktadır.

Müzik, saz, söz olmaksızın yürüyen bir cem mümkün gözükmemektedir. İnanışın ve felsefenin ilkelerinin aktarıldığı deyişler, müzikal bir yapıyla sunulmaktadır. Bu durumda kutsal kitapların belirleyici olduğunu belirtilerek, Zebur 147/7, 149/3, 150/3-4-5 örnek gösterilmektedir. *“Rab'be şükran ezgileri okuyun, Tanrımız'ı lirle, ilahilerle övün. Dans ederek övgüler sunsunlar O'nun adına, tef ve lir çalarak O'nu ilahilerle övsünler. Boru çalarak O'na övgüler sunun. Çenkle ve lirle... Tef ve dansla... Saz ve neyle... Zillerle... Çınlayan zillerle O'na övgüler sunun”* (Kutsal Kitap "Tevrat, Zebur, İncil", 2013)

Cem ritüeli içerisinde on iki hizmet mevcuttur. Bunlar;

1. Pir Mürşit: (Dede) Ayin-i Cemi yönetir.
2. Rehber: Cemde görgüsü yapılanlara yol gösterir. Hz. Peygamber'in Mirac'a çıkarken, Cebrail'in rehberliği referans alınmaktadır.
3. Gözcü: Cemde düzeni ve sükuneti sağlar.
4. Çerağcı (Delilci): Cemin başlangıcında çerağ uyandırır (yakar).
5. Zakir: Cemde saz çalıp, deyişler söyler.
6. Ferraş (Süpürgeci): Selman hizmeti denir. Cem süresince her hizmetin sonunda süpürge yapar. Bu süpürme işi semboliktir, manevi temizlik için çağrı niteliğindedir. Asılda cem evinin temizliğinden İznikçi sorumludur.

7. Saka (İbriktar): Cemde susayanlara su dağıtır ve lokmalar yendikten sonra el temizliği için ibriği, leğeni ve havlusu ile gelen hizmet sahibidir.
8. Kurbanacı/ Niyazcı/ Lokmacı/ Sofracı: Kurban kesilmesi ve yemek ikram işlerini düzenler.
9. Pervane (Semahçı): Semah dönenlerdir. Bazı yerlerde tellal da denmektedir. Güvenliği de sağlarlar.
10. Peyik (Davetçi): Ulak da denir. Cemin yapılacağı yeri ve saati önceden katılacaklara haber verir.
11. İznikçi (Meydancı): Cem süresince her hizmetin sonunda süpürge yapar.
12. Kapıcı (Bekçi): Cem yapılan yerin kapısını bekler (Rençber, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri, 2018).

Büyük cemlerde tümü ile On İki Hizmet ana koşul olmasına ve hizmet için bir post, bir baba gerekmesine karşın, daha küçük hizmetli cemlerde, muhabbette, adak kurbanlarında bu hizmetlerin bir kaçı bir kişide toplanabilmektedir. Her postta oturanın adı değişik olmasına karşın, bu görevi yürütenlere baba denmektedir (Birdoğan, 2015). Post sahiplerinin tümünün dedelerden olması gerekmemektedir. Yol kurallarını iyi bilen taliplerden de belli yaşı geçmek, müsahipli olmak koşulu ile bu görevlere atamalar yapılabilmektedir. Bektaşilikteki post kavramı hizmetle ilgili olup, simge niteliğindedir. Alevilikte ise post yok, hizmet vardır ve post sadece mürşitle ilgilidir (a.g.e.).

1. Baba postu: Horasan postudur
2. Mürşid postu: Hz. Muhammed postudur
3. Rehber postu: Hz. Ali makamıdır
4. Aşçı postu: Seyit Ali Sultan makamıdır
5. Ekmekçi postu: Balım Sultan makamıdır
6. Nakib postu: Kaygusuz Abdal makamıdır
7. Atacı postu: Kamber Ali Sultan makamıdır
8. Meydancı postu: Sarı İsmail Sultan makamıdır
9. Türbedar postu: Kara donlu Can Baba makamıdır
10. Kurbanacı postu: Hz. İbrahim makamıdır
11. Ayakçı postu: Abdal Musa Sultan makamıdır
12. Mihmandar postu: Hızır Aleyhisselam makamıdır (Fığlalı, 1990).

Dede on iki hizmet sahiplerini de “Hak’tan bize nida geldi” deyişiyile meydana çağırıp ve sonra gülbengini yani duasını vermektedir.

“On İki Hizmet Deyişi

Haktan bize nida geldi

Pirim sana beyan olsun

Şahdan bize name geldi

Rehberime haber olsun

Şah kuluna kıldı naza

Dört kalıptan adem süzer

Zeval gelmiş cemi bozar

Gözcü sana haber olsun

Zakirin zikri saz ile

Kuran okur avaz ile

Mümin Müslim niyaz ile

Zakirlere haber olsun

Hak kuluna nazar eyler

Hakkın kelamın söyler

Mümin gelmiş Mürvet diler

Peyik sana haber olsun

Mümini çekti meydana

Münkiri sürdü zindana

Hizmet verildi Selman’a

Faraşçıya haber olsun

Mümin yolun yakın ister

Münkirlerden sakın ister

Delil yanmaz yağın ister

Delilciye haber olsun

Bu yola giden nacidir

Erenler kardeş bacıdır

Cem kilidi kapıcıdır

Kapıcıya haber olsun

Zakirlerin zikri sazdır

*Okunan deyiş duazdır
Mümin hak ile niyazdır
Niyazcıya haber olsun
Hak kuluna kıldı rahmet
Sana niyaz Ya Muhammed
Hizmet görüldü muhabbet
Tezekara haber olsun
Yola giden haslar hası
Mümin giyer Hak libası
Doldur ver engürün tası
Sakacıya haber olsun
Şah Hatayi'm varı geldi
Müminlerin karı geldi
İznikçiye haber olsun
Şah Hatayî'*

“Hizmet Gülbengi

Bismişah Allah Allah...

Akşamlar hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola, hizmetleriniz kabul, muratlarınız hasıl ola. Ayin-i cem erenlerinin gül cemallerine aşk ola, Muhammet Mustafa, Aliyel Mürteza yardımcınız ola.. Bu efendilerimizin hüsnü hizmetleri üzerimizde hazır ve nazır ola. Saklaya, bekleye.. Yolsuza uğratmaya... Duş getirmeye... Hızır yoldaşınız, Evliya haldaşınız ola... Dil bizden, nefes Hüinkar Hacı Bektaş Veli'den ola... Gerçek erenler demine, Hü...” (Karakaş, 2003).

Ayin-i cemler dedenin post duası ile başlamakta ve gözcünün kapıyı mühürlemesiyle devam etmektedir. Cemlerin gizli yapıldığını, çünkü sır Ali sırrıdır ilkesinden hareketle, cemde deyişler yoluyla aktarılan bilgilerin arif olmayanlarla paylaşılamayacağını belirtilmektedir. Cemlerde her hizmetin zahiri görünen yanının dışında batını bir anlamının da olduğunu dile getirmektedir. Bu hizmetlilerin gerçek manada verdikleri hizmetlerin aslında sembolik olduğu belirtilmektedir. Örneğin görevi cem meydanının tertip ve temizliği olan süpürgecinin batını anlamdaki görevinin kalp evinin temiz tutmak olduğu aktarılmaktadır.

Cemler on iki hizmetlinin tek tek çağırılıp, duasının verilmesinin ardından, on iki hizmetin semaha durmasıyla devam etmektedir. Semahın sonunda dede topluca on iki hizmetin bir kez daha duasını verdikten sonra, sırasıyla deyişler okuyarak ceme devam etmektedir. Duaz-1 İmam, Miraçlama, Tevhid ve Mersiye ile sonlanan cem, tekrar on iki hizmetlinin dede postuna tek tek çağırılıp hizmet duası verildikten sonra sona ermektedir.

Pek çok yörede ve ocakta bu tür cemlerde gülbanklar çekilerek başlanmaktadır. Daha sonra, Duaz-1 İmam okunmaktadır. Deyiş söyleme ise çoğu kez Duaz-1 İmam'lardan sonra gerçekleşmektedir. Bazen hizmetler başlamadan önce de deyiş okunduğu görülmektedir. Ancak bu cemin içeriği ile ilgili olmaktadır. Dedenin işareti ile zakirler (aşıklar) deyiş söylemeye başlamaktadırlar. Burada okunan deyişler yine yol kurallarını anlatan deyişlerden seçilmektedir (Duygulu, 1997).

*“Kurbanlar tığlanıp gülbank çekilir
Gaflet uykusundan uyana geldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Üryan biryan olup meydana geldim*

*Evvel eşiğine koydum başımı
İçeri aldılar döktüm yaşımı
Erenler yolunda gör savaşımı
Can baş feda edip kurbana geldim*

*Ol demde uyandı batın çerağı
Rehberim boynuma bend etti bağı
Üç adım ileri attım ayağı
Koç kurban dediler inana geldim*

*Pirim kulağıma eyledi telkyn
Şah-ı Vilayet'e olmuşum yakın
Mezhebim Ca'ferü's-Sadıku'l-metin
Allah dost eyvallah peymanaya geldim*

Yüzüm yerde özüm darda durmuşum

*Muhammed Ali 'ye ikrar vermişim
Sekahüm hamrini anda görmüşüm
İçip kana kana mestane geldim*

*Yolumuz on iki imama çıkar
Mürşidim Muhammet Ahmed-i Muhtar
Rehberim Ali 'dir sahip Zülfükar
Kulundur Şahi 'ya divana geldim*

*Şah-ı merdan hüruc etti
Düldüle oldu süvari
Mazlumun carına yetti
Ali 'm saldı zülfükarı*

*Bir Hacı Bektaş var idi
Ali misali yar idi
Münkirler görmez kör idi
Yürüttü cansız duvarı*

*Muhyiddin kaynadı taşı
Gel beri gel tanrı dostu
Bu idi sözümün kasti
Haktan ayrı görme yâri
Şahi Muhiddin Abdal'*

Günümüz cemlerinin artık sembolik olduğunun altını çizilmekte ve bugün kurbancı olarak on iki hizmette yer alan kişilerin temsili olduğunu belirtilmektedir. Şu an kurum kimliğini almış çoğu cem evlerinde olduğu gibi kurbancığı temsil eden başka bir canın ceme katıldığını dile getirilmektedir. Kurbancının şu an sadece kurban kestiğini, yemekhanede lokmaları hazır etmek için ise başka bir canın hizmet ettiğini görülmektedir.

2.5. ANADOLU ALEVİLERİNDE LOKMA KAVRAMI

Anadolu Alevilerinin lokma kavramı üzerine yapılan görüşmeler doğrultusunda, ortak noktalar tespit edilmektedir. Kurum dedeliği yapmış veya yapmakta olan dedelerle yapılan, yapısal olmayan derinlemesine görüşmeler sonucu kurban Allah'a adanan kurban olarak kabul görülmektedir. Alevi terminolojisinde niyaz kelimesi de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Esasen niyaz birden fazla anlam taşımaktadır.

Lokma anlamı da taşıyan niyaz, cem olunan eve getirilen her türden yiyeceklere dendiği gibi, cem törenlerinde secde olunup Allah'ın ismini zikretmeye de denilmektedir. Ceme getirilen yiyeceklere dede dua vermektedir ve bu yiyecekler ancak dedenin duasını okumasından sonra lokma olarak kabul görmektedir.

Alevilikte kurbanın iki türlü olduğunu ve bunların birinin kanlı, birinin kansız olduğunu dile getirmektedir. Kansız kurban olarak ekseri niyazın kabul görmekte, ancak buradaki niyaz un, su ve yağla pişirilen ekmek türünden bir yiyecektir. Bilhassa Tunceli, Erzincan ve Sivas illerinde yaşayan Aleviler bu ekmeğe kömbe demektedir. Lokma niyetine yapılan kömbeye niyaz demektedirler. Niyaz ile kömbe işaret edilmekle beraber esasen lokma niyetine getirilen kansız kurbanların genel adı olarak da görülmektedir.

Kansız kurban olarak niyazın kabul görmesini Tevrat'taki Çıkış: Bab: 29 işaret edilmektedir. *“Bana kahinlik edebilmeleri için, Harun ve oğullarını kutsal kılmak üzere şunları yap: Bir boğa ile iki kusursuz koç al. İnce buğday unundan mayasız ekmek, zeytinyağıyla yoğrulmuş mayasız pideler, üzerine yağ sürülmüş mayasız yufkalar yap.”* (Kutsal Kitap "Tevrat, Zebur, İncil", 2013). Mezar ziyaretlerinde ise daha ziyade yine un ve yağ ile yapılan helvanın götürüldüğü ve buna da “Kudret Taamı” denilmektedir.

Kanlı kurban olarak da yine Tevrat'ı işaret eden dede kusursuz koç istendiğinden bahsetmektedir. Diğer dedelerle de yapılan görüşmeler doğrultusunda da kurbanın fiziksel olarak bir kusuru olmamasının; yani kör, zayıf, ayağı ya da bacağı noksan olmayan hayvanlardan seçilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kuzularda en az 7 aylık olması fakat ne çok körpe, ne de çok yaşlı olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere, kurban olgusu biraz da o toplumun yaşam koşullarıyla da sentezlenerek yorumlanabilmektedir.

Alevi deyişlerinde de sıkça rastlanan ve bir ritüel halini alan kurban tıglamak, kurbanı kesmek anlamını taşımaktadır. Tığ, kesmek demektir. Eski geleneklerde, bilhassa Bektaşilerde kurbanın yününden ip yapıp kemerbest elde edilmektedir. Derviş dergaha

girerken kestiği kurbanın postundan hem kendi kemerbestini elde etmektedir, hem de o post ileride makamca yükseldiğinde üzerine oturacağı post olmaktadır. Alevilikte ise mevki, makam yoktur. Dedenin döşegi de, kendisi de posttur. Aynı şekilde tığlamak da Alevilikte, Bektaşilikten biraz farklıdır. Kurbanın tığlanması sadece, kurbanın kesilmesi anlamını taşımaktadır. Deyişlerde de bahsi geçmektedir. “Münkirin boynundan gitmesin tığ ile teber” cümlesinde tığ, bıçaklamak anlamı taşımaktadır.

Cemlerde lokma eğer kanlı kurban şeklinde ise yerinde pişirilmektedir. Kansız kurbanlar, bilhassa niyaz ya da kömbe olarak bilinen ekmekler evlerde pişirilmektedir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda, göçler, şehirleşme gibi meselelerin geleneklerin muhafazası konusunda bir sıkıntı teşkil ettiği tüm dedelerin ortak görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi dedeler, lokma olarak kabul gören besinleri sınırlarken, kimi dedeler bunu herkesin imkanları doğrultusunda yapılabileceğini savunmaktadır. Köy geleneklerinin aktarımında da, bölgeden bölgeye değişiklikler, yaşam ve gelir koşullarına göre belirlendiği tespit edilmektedir. Kimi köylerde evdeki buğday çığ şeklinde lokma olarak ceme getirildiği gibi, kimi köylerde mutlaka buğdaydan kömbe pişirilerek getirilmesi kabul görmektedir. Bugün ise cem evlerinin kurumsallaşması sonucunda bisküvi, kurabiye, muz gibi Anadolu kültürünün çok sonradan tanıdığı ancak şehirlere göçlerle birlikte Anadolu Alevilerinin günlük yaşantılarında yer alan besinlerin lokma olarak getirildiğini de belirten dedeler, ritüellerin üstün körü yerine getirilmesinden yakınmaktadırlar.

Lokmanın helal kazançtan kazanılmasının gereğini vurgulanmaktadır. Şehirleşmeyle birlikte lokma ritüelinin biraz boyut değiştirdiğini dile getirmektedir. Köy yaşantısındaki nüfus ile şehir hayatındaki nüfus yoğunluğu arasındaki farka işaret edilerek, lokmaların helal ya da haram kazançtan elde edilip edilmediği takip edilememektedir. Lokmanın kabulü için gerekli olan bu ön koşulun Alevi inancı içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu ön koşul on iki hizmete talip olan kişiler için de geçerli olduğu belirtilmektedir.

Lokma dağıtımında rızalığın yani dedenin dağıtıma yönelik rıza göstermesinin ve eşit paylaşımın önemli bir nokta olduğu bilinmektedir ve bu konuda da çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Dağıtılan lokmalarda, herkesin kendine düşen paydan bir kısmının “Şah Lokması” adı altında tekrar paylaşımına açması ritüelin bir parçası olarak aktarılmaktadır.

Bu gibi ritüeller tüm Alevi toplumu için genel hatları ile aynı görünmektedir. Ancak uygulamalarda bölgeden bölgeye değişiklikler de olduğu bilinmektedir. Kimi bölgelerde lokma sadece kanlı ve kansız kurban (niyaz, kömbe) olarak bilinirken, kimi bölgelerde duası alınmak üzere getirilen her şey lokma olarak kabul görmektedir. Burada genel amaç paylaşımın artması, hayır işlenmesidir. Lokmada önemli olanın dedenin duasının alınmasıdır. Dede ise duasını verdiği lokmaların helal kazançtan elde edildiğinden emin olmak istemektedir. Bu şartların dışında başka bir koşul beklenmemektedir.

Lokma denilince sadece yenilenler akla gelmez. Bu bir halı, bir kilim veya bir yastık, yorgan, battaniye vs. olabilir. Dede: *“Eyvallah, erenler, analar, bacılar. Lokması olan canlar huzur-u meydana gelsinler”* der. Ardından lokma getiren herkes lokmalarını alarak dedenin karşısında ve meydana yan yana dizilirler. Dede onların dualarını vermeye başlar (Rençber, 2013).

Dedenin, Pirin duasını verdiği, helalinden kazanç olan her şeyin lokma olabileceğini belirtilirken, kurban tıglama erkanında bazı ritüellere rastlanmaktadır. Dedenin dua vermesinden önce kesilecek hayvana tıpkı insan gibi abdest aldırılması ve dua esnasında bir ayağı kurbancı tarafından saklanarak, dar pozisyonu aldırılması bu ritüeller arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 1: Erikli Baba Dergahı, Kurban Tıglama Erkanı (Binali Doğan Dede'nin kurban tıglama gülbengi verdiği an)

Kurban da dahil olmak üzere, lokması görülen tüm canlar özünü dara çekerek dedenin lokma duasını almaktadır. Lokma duası dededen dedeye farklılık göstermekle birlikte genel hatları itibariyle şu şekildedir;

“Eyvallah canlar... Geldiğiniz yoldan, durduğunuz dârdan, çağırdığınız pirden Hakk efendim paylarınızı vere, muratlarınızı hâsıl eyleye. Lokmalarınızı Şehitler Şahı İmam Hüseyin-i Dest-i Kerbela Hazretleri divan-ı dergâhında kabul eyleye. Her kişi lokmasından şefaata bula, lokmalarınız dertlerinize devalık, hastalıklarınıza şifalık, borçlarınıza edalık, yolcularınıza yol açıklığı ihsan eyleye. Hakk erenler sizleri darda, zarda, zorda bırakmaya, muratlarınızı hâsıl, gönüllerinizi hoş eyleye. Halil İbrahim efendimden bereket düşüre. Bu meydana getirip eksilttiklerinizin yerine Allah sonsuz hazinesinden bol kismetler nasip eyleye. Yaramaza yoldaş, muhannete muhtaç etmeye, dar kapılara el sundurmaya. Allah, Allah... El-şükri-lillah, nimeti celil, berekât-ı Halil. Habib-i Huda, Resul-ü Kibriya, Muhammed-el Mustafa. Mecmu-u evliya ve enbiya ola, ol Muhammed Mustafa, üçler beşler, yediler ve kırklar kabul eyleye, emeklerinizi zayıf vermeye. Gerçeğe Hû... Mümine ya Ali!” (Rençber, 2013).

Fotoğraf 2: Erikli Baba Dergahı, Kurban Tıglama Erkanı (Binali Doğan Dede'nin kurban tıglama gülbengi verdiği an)

Cem günü getirilen kanlı kurbanların köylerdeki uygulaması, güneş yeni doğarken tıglanması farkının dışında uygulama aşamaları anlamında bir farklılık görülmemektedir.

Müsahip cemi gibi bazı özel cemlerde, bu uygulamadan önce bir takım ritüeller gerçekleştirilmektedir. Kurban tığlanmadan önce görgüsü yapılacak müsahiplerin dede önünde bir örtü altında duası verilmektedir. Burada “Dört can bir gömlekte” ifadesi kullanılarak, dört kişinin ömürleri sonuna kadar bir can oldukları belirtilmektedir. Bu bir can olma anlayışı, biri açken ötekinin tok gezmemesi kadar detaylı bir kardeşlik olduğu bilinmektedir. Bu dört kişinin evli iki çiftten olması gerekmektedir. Bu iki çift birbirinden kız alıp verememektedirler; zira ömür boyu süren bir kardeşlik anlaşmaları vardır. Bu anlaşma gereği yedi kuşak boyu birbirlerinden kız alıp verme gibi bir durum söz konusu olamamaktadır. Buradaki müsahip görgü cemi uygulamasında, kurban tığlama erkanında tek farklılık, görgüsü yapılacak kişilerin dededen dua almaları esnasında bir örtü altında toplanmaları uygulamasıdır. Burada yapılan lokmaların dağıtımı konusunda da bir farklılık görülmektedir. Müsahip görgü cemlerine katılımında ve bu cemlerdeki lokmalardan istifade etmede müsahipsiz kimseler kabul edilmemektedir. Yani müsahibi olmayan kimse bu cemlere katılamaz ve bu lokmalardan alamamaktadır.

Eski köy cemlerinde kurbanın genellikle suda haşlandığı ancak bazen de sütte haşlanarak pişirildiğini aktarılmaktadır. Hatta haşlanan hayvanı, kazanda çevirirken araç gereç kullanmayan, elleriyle çeviren insanların olduğunu aktarmaktadır. Kazanın içindeki kaynar suya ya da süte elini daldırarak kurbanı pişiren insanların marifet sahibi insanlar olduğunu belirtmektedir. Bu olaylara şahitlik ettiğini dile getiren insanlar, o kişilerin marifet ehilleri olduğunu ve onların zaten Allah aşkıyla yandıklarını ve bu sebeple hiçbir ateşin onları yakmayacağına inanılmaktadır.

Köyde kurbanı sütte pişirme uygulamasında, pişirilen kurbanın sütünün annesine ait olmaması gerektiği özel bir şart ve vicdani bir mesele olarak uygulamada yer almaktadır.

Muharrem ayının onuncu gününü kutsal sayarak, oruç tutan Araplar; bu günü Nuh tufanı ile ilişkilendirmektedir. Ancak Alevi-Bektaşiler bu günü Hz. Hüseyin’e olan sevginin bir ifadesi olarak, Kerbela olayı ile ilişkilendirmektedir. Oruç tutma ve aşure pişirme, Hz. Hüseyin’in Muharrem ayının onuncu günü Kerbela’da şehit edilmesiyle, bir matem geleneğine dönüşmektedir. Bu ayda su içilmemesi, et yenmemesi, eğlence yapılmaması ve sakal tıraşı olunmaması da bu anlayışın birer sonucu olarak gelenek içerisinde gösterilmektedir. Bu günde dağıtılan lokmalar kesinlikle hayvan eti olmamaktadır. Onun yerine kazanlarda on iki imama ithafen, on iki çeşit malzemeden yapılan aşure dağıtılmaktadır (Gündüzöz, 2015).

Lokmanın Alevi kültüründeki konumunun ehemmiyeti, kültürü gelecek kuşaklara aktarım ve sürdürülebilirlik noktasında dikkate değer bulunmaktadır. Lokmaya verilen dua vesilesiyle dedenin insanların dertleri ve sorunlarıyla ilgilenmesi, inancın gereklerinden ya da kötü bir yola sapmaması adına yaptığı takip lokmanın kültürdeki yerinin, inançtaki yeri kadar kıymetli olduğunun işareti olarak görülmektedir..

Bugün kurumlaşmış cem evlerinde ise dergaha ait bir mutfak mevcuttur. Tüm bu lokmalar o mutfakta hizmet gören bir can tarafından yapılmaktadır. Aynı zamanda evsizlere, ihtiyaç sahiplerine de kapısını açan, mutfağında içinde olduğu bir yemekhane mevcuttur. Tığlanan tüm kurbanlar, pişirilen aşureler, helvalar ve kömbeler bu mutfakta pişmekte ve yemekhanede dağıtılmaktadır.

Fotoğraf 3: Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)

Fotoğraf 4: Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)

Fotoğraf 5: Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Dergah çalışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni)

Fotoğraf 6: Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Dergah çalışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni)

Fotoğraf 7: Erikli Baba Dergahı Mutfağı ve Yemekhanesi (Dergah çalışanları ve ziyaretçileri için günlük yemek düzeni).

Fotoğraf 8: Erikli Baba Dergahı Mutfağı (Kurbanın pişirilmesi)

2.5.1. Ritüelleri ve Müziklerindeki Yemek Sembolizmi

Alevi inanışında kimi yiyeceklere özel anlamlar yüklenmektedir. Bu anlamlar mitolojik bir anlatımla deyişlerde de yer almakta ve Alevi inançları doğrultusunda, yemek kültürüne de yansımaktadır. Süt, elma, bal ve üzüm Hz. Muhammed'in miraca çıkışı ile ilişkilendirilmektedir. Hz. Peygamber'in miraca çıkışı sırasında kendisine süt, elma ve bal sunulduğuna inanılmaktadır. “*Sidret'ül Münteha*”, yani yaratıcı kudretle en yakın olunan anda bu besinlerle karşılaşılması vesilesiyle, onlara bir kutsiyet atfedilmesine sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda bu besinlere yüklenen sembolik anlamlar şöyledir; “Süt sevgiyi, elma müjdeyi, bal muhabbeti temsil etmektedir”. Salman-ı pir-ü pak kırklar cemine bir üzüm tanesi getirir ve o üzümü ezip engür eyler. Yani ezip şerbet yapar. Bu şerbetten biri içer ama kırkı mest olur. Burada amaçların, kaderlerin, canın bir olduğu ve aynı vardan var olduğu anlatılmak istenir. Oradan bir vahdete ulaşmak istenir; yani vahdet-i vücud halidir.

Şarap Motifi: Tasavvuf kültüründe içkinin, özellikle de şarabın farklı bir yeri vardır. Hoca Ahmed Yesevi'nin hikmetlerinde bu anlamda bir çok simgeyle karşılaşılacaktır:

Saki, Allah sevgisini isteyene sunan mürşit; kadeh, mürşidin talibe sunduğu Tanrı bilgisinin kalıbı; şarap, Tanrı bilgisinin özü; meyhane, bu bilginin sunulduğu yer olan tekke; sarhoş, mürşidin verdiği mana şarabıyla mest olan, kendinden geçen derviş (Soysal, 2007).

*“Sakiya Meyinde nedir bu esrar
Kıldı bir katresi mestane beni
Şarab-ı la’linde ne keyfiyet var
Söyletir efsane efsane beni”*

*“Ref’et nikabını ey vech-i enver
Zulmette gönlümüz olsun münevver
Şarab-ı la’linin lezzeti dilber
Gezdir meyhane meyhane beni
Şair Dertli”*

*“Biz şerbet içmeyiz şeyhten gedadan
Bizim halımızı bilir yaradan
Ordular dağıtıp safları yaran
Saka-i kevserden dolumuz vardır
Büryani Baba”*

*“Evvelden bade-i aşk ile mestiz
Yerimiz meyhane, mescit gerekmez
Saki-i kevserden kandık elestiz
Kuran-ı natık var samit gerekmez
İbreti”*

*“On dört bin yıl gezdim pervanelikte
Sıdk’i’n ismin duydum divanelikte
İçtim şarabını mestanelikte
Kırkların ceminde dara düş oldum
Sıdkı Baba”*

Besinler kimi zaman benzetme sanatı, kimi zaman gerçek anlamlarıyla dile getirilse de, tasavvufî anlamda bir konuyu dile getirmek için sembol olarak da kullanılmaktadır. Bu vesileyle şarap da halk edebiyatına ve dolayısıyla halk müziğinin bir parçası olan deyişlere, bu manadaki sembolik anlatım ile defalarca konu olmuştur. Sıdkı Baba'nın meşhur deyişi bu örneklerden birisidir.

Elma Motifi: Alevi-Bektaşilerin yazılı ve sözlü kaynaklarında Cebrail'in Hz. Ali'ye "terceman" (kurban) olarak elma getirdiğine dair rivayet, ayin-i cemlerde temsil edilmekte; koyun boğazlanır gibi elma kurbanı yapılmaktadır. Alevi- Bektaşilikte bir elmanın iki yarısı gibi kabul edilen Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeşliği; musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çeğildeşlik gibi dört kapıdan müteşekkil bir kardeşlik hukuku ile temsil edilmekte ve kardeşlik erkanlarının olmazsa olmazı konumundaki elma kurban edilerek canlara lokma olarak dağıtılmaktadır (Daşdemir, 2015).

İlim, irfan ve hikmetin sembolü olan Hz. Ali'ye terceman geldiğine inanılan elmalar, Alevi-Bektaşî erenleri tarafından adeta bade içer gibi elmadan nasiplerini almak suretiyle dervişlik makamına erişmektedir. Alevi-Bektaşî geleneğinde gizli dilin ve haberleşmenin sembolü olarak kullanılagelen elmanın, eşi dostu düğünlere çağırma maksadıyla kullanılması, elmanın bu işlevinin kolektif bilinçteki dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir (Daşdemir, 2015).

"Cennetten Ali'ye bir nida geldi

Ali'ye terceman gelen elmalar

Ali kokladı, hem yüzün sürdü

Ali'ye terceman gelen elmalar

Aslını bilmeyen kabuğun soydu

Cümle peygamber rengine girdi

Elma kokusun cennetten aldı

Ali'ye terceman gelen elmalar

Pir Sultan Abdal"

"Elma Semahı

Uyurken üstüme gelen yoldaşlar

Gafil aç gözünü uyan dediler

Serseri kalma şu cihan içinde

Yürü bir gerçeğe ey can dediler

*Turnalar turnalar telli turnalar
Semah edenler de dosta gidenler
Dosttan bir elma geldi / Elma ne güzel güzel
İçi turunç dışı turunç / Ne güzel elma
Eylenin turnalar ben de varayım
Haber sorayım / yoldaş olayım*

*Uyandım uykudan açtım gözümü
Kulak verdim döndüm yüzümü
Bir aydınlık aldı kara yazımı
Yürü şimdi korkma ey can dediler*

*Pir Sultanım düşmüş er sevdasına
Aşıklar düşmesin el sevdasına
Bir nazar kılmışım kalbim pasına
Eğer aşık isen üryan dediler*

*Boş kadehler dol'olacak zamandır
Yardımcımız bell'olacak zamandır
Yürüyelim şimdiden sonra uğurdur
Aslını yitiren koşar seğirtir
Dost bende yâreler türlü türlüdür
Senin aşkın bana dost çağırır
Anonim*

Bütün semavi dinlere ait kutsal kitaplarda kabul gören “İlk Günah ve Cennetten Kovulma” efsanesinde geçen yasak meyve üzerinden yorumlamalar yapılmıştır. Aslında ilk günah olarak bilinen bir efsanenin baş oyuncusu olan elma, Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasıyla anılmaktadır. Kuran-ı Kerim'de de bu ağacın meyvesinin ne olduğundan bahsedilmemektedir. Tek bir ayette “ebedilik ağacı” olarak adı geçen bu

ağacın meyvesi çeşitli İslami anlatılarda elma, bazılarında ise buğday, incir, üzüm, sümbüle, zeytin, hurma, kâfur, şarap olarak yorumlanmaktadır (Daştan, 2014).

Buğday Motifi: Buğday ve ekme, tanrı nimeti ve hayat kaynağı olarak görülmektedir. Cennetteki ebedilik ağacı olarak bilinen ve yenmesi yasaklanan gıdalar arasında buğday da zikredilmektedir. Hz. Adem'e Cebrail'in hediyesi olarak sunulduğu düşünülmektedir. Ekme ve buğday, sadakat ve bağlılığı sembolize ederek, alan ve veren kişi arasında bir bağ oluşturduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda hürmet gösterilmesi gereken bir gıda olduğu belirtilmektedir (Gündüzöz, 2015).

Bir çok deyişte de bu inanişaya yer verilmektedir. Hızır Cemi için kömbe hazırlanırken, kimi bölgelerde kömbe için kullanılan buğday unu bir gece önce bir beze serilmektedir ve ertesi gün o unda Hızır'ın nişanı aranmaktadır. Bu bir ayak izi ya da el izi olarak beklenmektedir. Kimi bölgelerde de un, su ve yağ yoğrulduktan sonra elde edilen kömbe hamuru dinlendirilmeye alınarak bu nişan beklenmektedir. İnanışa göre o nişan Hızır'ın elidir ve o lokma daha büyük bir kutsiyet kazanmaktadır.

*“Ademe kavuştuk cennete girdik
Havva ile orda çok demler sürdük
Yerin göğün binasını biz kurduk
Arzu kıldık anı seyrana geldik*

*Hak buyurdu buğday yemeyin hey can
Galebe eylese nefis ile şeytan
Yedik de buğdayı eyledik isyan
Sürüldük cennetten cihana geldi
Noksani Baba”*

*“Vahdetname'den bir bölüm;
Adem ile Havva birlik idiler
Ne güzel bir mekan bulduk dediler
Cennetin içinde buğday yediler
Sürdük bir tarafa püyan eyledik
Harabi”*

Bal Motifi: Bal, Balım Sultan'ın doğumu ile ilişkilendirilmektedir. Abdal Musa Velayetnamesi'nde su çeşmesinin ve şarabın bal şekline dönüşmesi anlatımıyla, balın maddeyi değiştiren bir keramet unsuru olarak görülmektedir. “*Abdallar keçküllerini getirdiler. Tulumdan şarabı sıkı sıkı çıkardılar.gördüler ki tulumdan çıkan bal olmuş. Kafir eyitdi: Behey abdallar, ben bunu kendü elimle şarab toldurdum idi; siz bunu bal eylediniz didi. Abdalun birisi eyitdi: aç gözünü kişi, bunlar gayb erenleridir didi. Kafir iman getürdi. Müsleman oldu. Balı çörek ile yidiler. Kalkdılar üç kez sema dutdılar.*” (Güzel, 1999).

Çeşitli Hayvanlar: Alevi-Bektaşî bazı hayvanlar çeşitli özelliklerinden dolayı diğerlerinden üstün tutularak, kutsal görülmektedir. Bu hayvanlar kutsiyetlerinden ötürü, kurban ritüellerine malzeme edilmemektedir. Arı, turna, at ve balık bunlardan bazılarıdır (Gündüzöz, 2015). Erenlerin, yani velilerin temsil ettikleri bir kuş hali mevcuttur. Örneğin, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sulucakarahöyük'e giderken Rum sınırında yolun bağlanmış olduğunu fark etmektedir. Ulu arşın tavanına sıçramasıyla melekler onu karşılamakta ve oradan itibaren bir güvercin şekline girerek yoluna devam etmektedir. Onu karşılayan Hacı Doğrul da şahin kılığına girmektedir (Gölpınarlı, 1995).

Turna Kuşu: Turna kuşunun da bir çok veliye don olduğu da bilinmektedir. Hoca Ahmed Yesevi de bunlardan biri olarak bilinmektedir; “*An'aneye göre, Horasan erenleri bir def'a büyük bir toplantı tertib ederek Hoca Ahmed'i de oraya davete karar verdiler ve içlerinden birisi turna donuna girerek Hoca'ya haber vermek üzere yola çıktı. Batın kuvveti ile bu işi haber alan Hoca, müridlerine yedi velinin geleceğini söyleyerek yanına bazı dervişleri aldı ve yine turna şekline girerek onları karşılamaya çıktı.*” (Köprülü P. D., 1984).

“Gitme turnam gitme, nerden gelirsin

Sen şahı hübanı benzersin turnam

Her bakışta beni mecnun edersin

Hem Ali İmran'a benzersin turnam

Aşık Daimi”

Turna, tanrısallığın yeryüzü tecellileri içindeki timsali olarak görülmekte ve öncelikle Allah'ın beşer suretinde tecellisi olan Ali'yi temsil etmektedir (Melikoff, 2011, s. 120). Ocak'a göre ise don değiştirme Şamanik bir inançtır. Şaman insan-hayvandır. Düşman ruhlara karşı hayvan kılığına girerek savaşmakta ve gökyüzüne yaptığı seyahati hayvanlar

aracılığıyla yapmaktadır (Ocak, 2000).

Yine kutsal görülen hayvanlardan *bülbül, hüma, doğan, şahin, kartal* ve *güvercin* Bektaşî kültürü içerisinde yer almaktadır. Can kuşu olarak bilinen bülbül, maddi dünyanın sınırlarının ötesine uçabilen ruhu sembolize etmektedir. Doğan da benzer şekilde, can kuşu olarak yorumlanmaktadır. Farklı olarak aşkın karşı konulamaz gücünü temsil etmektedir. Ruhun kuş biçiminde olduğu yönündeki inanç, Bektaşilikte de güvercin ve şahinle ilişkilendirilmektedir. Güvercin aynı zamanda Nuh Peygamber ve tufan mitinde haberci görevi üstlenerek, güvenin simgesi halini de almaktadır. Şahin ve kartal da hükümlerlik sembolü olarak, devletlerle ilişkilendirilmekte ve beraberinde güç sembolü olarak da görülmektedir (Gündüzöz, 2015).

Tavşan Motifi: Kutsiyet atfedilen hayvanların yanı sıra, tabu olarak kültürde yer etmiş çeşitli hayvanlardan da bahsedilmektedir. Baykuş, çakal ve tavşan bunlardan bazılarıdır. Fakat tavşanın tabu olarak görülmesinin, baykuş ve çakalın uğursuzluk getireceği tabusundan farklı olduğu belirtilmektedir. Mitsel anlatımların etkisiyle tavşanın kimi zaman Kerbela’da şehit edilen Hz. Hüseyin’in katilinin ruhunu taşıdığına, kimi zaman da Hz. Ali’nin kedisi olduğuna inanılarak etinin yenmemesi konusunda bir tabu oluşturulmaktadır. Tavşan o kadar uzak durulması gereken bir hayvandır ki, bu kelimeyi kullanmaktan dahi imtina edilmektedir ve yerine Arapça “erneb” kelimesi kullanılmaktadır.

“Ernebin etinden sual edersen,

Ezel üstadımız erneb yemedi

Hakikat yoluna doğru gidersen,

Hakikat kulları erneb yemedi” (Gündüzöz, 2015).

Mitsel anlatımların etkisiyle tavşanın kimi zaman Kerbela’da şehit edilen Hz. Hüseyin’in katilinin ruhunu taşıdığına, kimi zaman da Hz. Ali’nin kedisi olduğuna inanılarak etinin yenmemesi konusunda bir tabu oluşturulmaktadır.

Sofra Motifi: Kimi deyişlerde yiyecek veya içecekler bir tür ritüel nitelik kazanmaktadır. Aynı zamanda tasavvufi anlamlar kazanmış deyişlere de rastlanmaktadır.

Sofra; öteden beri kaynaşma, birlik, dostluk, mutluluk, ve barışın ifadesi olmuştur. Sofra açmak; kaynaşma ve birlikteliğin öteki adıdır. Tarihî kaynaklarda, sofranın tutmak; bir yere yerleşmek, orayı yurt edinmek anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda sofranın Tanrı’nın emriyle Cebrail tarafından Hz. Muhammed’e ve ondan Hz. Ali’ye verilen ritüel

değerine sahip kavramlardan biri olup, olgunlaşmanın bir ifadesi olarak görülmektedir (Çınar A. A., 2005).

Bu tasavvufi anlayış, ESİRİ'nin bir deyişinde de yer almaktadır.

“Virane sofrasın sermiş meydana

Hakikatten yenen lokma sır olur

Otuz iki velahatte sever mestane

O sofraya el sunanlar er olur

Esiri”

Tuz Motifi: Tuz da Anadolu Alevi-Bektaşî inanışlarında; nazardan korunmak için ritüellerde kullanılan bir unsur olmakla beraber; istikrar ve bereketin sembolü olarak da görülmektedir. “Tuz ekmek hakkı için” deyişimi, deyişler ve nefeslerde de yer almaktadır.

“Pir Sultan Abdal'im haklı söyledi

İndi Rıza göllerin boyladı

Tuz ekmek hakkın helal eyledi

Beni İmam Hüseyin'e gönderin

Pir Sultan Abdal'im baki değildir

Tuz ekmek her aşık hakkı değildir

Bu dünya kimseye baki değildir

Sal Allah'im sal sılama varayım” (Gündüzöz, 2015).

Düşüncelerin dil yoluyla ifade edildiği görüşünden hareketle; bazı tasavvuf ehli kişilerin, anlatmak istediklerini, muhatabının durumuna göre değişkenlik göstermekle birlikte, gizli tutmak yönünde bir gayretlerinin olduğu belirtilmektedir. Dindeki öğretilerin gizli tutulması gayretinin yanı sıra, teolojik olguların ifade güçlüğüne de imdadına sembolik anlatım üslubu yetişmektedir. Alevi inanışında yola giren kişi, inancın derinliğine bu sembolik anlatımlarla örülü Alevi terminolojiyle girebilmektedir. Bir diğer ifadeyle deyiş ve ritüellerdeki sembolizm, Alevi inancının terminolojisi olarak tanımlanmaktadır.

BÖLÜM 3

TEZ ÇALIŞMALARI

3.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Anadolu Alevilerinin Yemek (Lokma) ve Müzik Kültürü İlişkisi adlı bu çalışmada, Alevi kültürüne dair basılı klasik kaynaklar ve diğer literatür taramaları, derinlemesine görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Çeşitli cem evlerinde kurum dedeliği yapmış delerle, on iki hizmette görev almış ve Alevi inancına mensup kişilerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu doğrultuda Alevi kültüründe yer alan cem ritüeli ekseninde lokma kültürü ve deyişlerdeki yemek sembolizminin arkasında yatan derin tasavvufi anlayış ile kültürel kodlar irdelenmiştir. Literatür taraması yapılarak, yemek ve kültür, ritüel ve mit, sembolizm ve mit arasındaki ilişkiler irdelenmiş, vilayetnameler ve menakıbnameler, önemli Türkologların çalışmaları doğrultusunda bu ilişkiler Alevi inanç ve kültürü arasında aranmıştır. Konunun sosyal bilimler alanına girmesi ve çalışmanın amacı nedenleriyle nicel bir araştırma gereği duyulmamıştır. Aynı sorular çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen nitel veriler, detaylı ve unutulmaya yüz tutmuş tarihi bilgiler elde edilmesi bakımından araştırmaya fayda sağlamıştır. Dergahlar ve cem evleri ziyaret edilmiş, kurban tıglama ve pişirilme merasimleri fotoğraflanıp, birer örnekleri paylaşılmıştır. Konuya uygun materyaller tasnif edilmiş, mitolojik ve sembolik unsurlar üzerinden ritüellerle bağlantı kurulmuştur.

3.2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Çalışmada başvuru alan vilâyetnâmeler Alevi-Bektaşî tarihi bakımından en eski kaynaklar olması hasebiyle incelenmesi gereken ilk kaynaklar arasında yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi ile Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı yazarlarının kaleme aldığı *Manakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in kaleme aldığı *Abdal Musa*

Velayetnamesi tezimiz süresince ulaşabildiğimiz ve başvurduğumuz kaynaklar arasında olmaktadır.

Anadolu Alevilerinin tarihi ve Anadolu'ya göçlerinin araştırılması bakımından önemli kaynaklar arasında yer alan, Türk tarihi araştırmalarında öncü isimler olan Ord. Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* ve *Türk Edebiyat Tarihi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı seri çalışması, Prof. Dr. Faruk Sümer'in *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*, Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyet Tarihi* adlı seri çalışmaları, bu tezin tarihsel ve edebi kısmının önemli referansları olarak kullanılmaktadır.

Anadolu Alevilerinin inançlarının teorik ve felsefi yönünün incelenmesi bakımından Ahmet Yaşar Ocak'ın *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, Doç. Dr. Bedri Noyan'ın *Bektaşilik Alevilik Nedir*, Irene Melikoff'un *Uyur idik Uyardılar*, Nejat Birdoğan *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*, Güldane Gündüzöz'ün *Bektaşî Kültüründe Yemek Motifi* adlı çalışmalar önemli bir kaynak olarak başvurulmaktadır.

Anadolu Alevilerinin yemek kültür ve ritüellerinin çözümlenmesi bakımından, antropoloji kuramların incelenmesinde Sibel Özbaldun'un *Ayinden Törene*, , Alan Bearsworth ve Teresa Keil'in kaleme aldığı *Yemek Sosyolojisi "Yemek Ve Toplum Çalışmasına Bir Davet"*, Emile Durkheim'in *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, A. William Haviland'ın *Kültürel Antropoloji*, Nephan Saran'ın *Antropoloji* adlı eserleri kıymetli referanslar arasında yer almaktadır. Tüm bu eserler, bu tez çalışmasının merkezi başvuru referansları arasındadır.

3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın evreni İstanbul ili ile sınırlandırılmış olup, Baba Mansur Ocağı örneğimiz olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Tek bir ocağa bağlı bir örnekleme bağlı olarak yerinde gözlemler yapılmış, böylelikle diğer ocaklarla olan farklılıklar ya da benzerlikler değerlendirilme olanağı yaratmıştır. Aynı zamanda derinlemesine görüşmeler sayesinde daha detaylı bilgiler edinilmiş ve aynı ocağa bağlı daha fazla katılımcıya ulaşılabilmektedir. Araştırmada Anadolu'dan İstanbul'a göç eden katılımcılarla, bu göçün kültürel anlamda etkisi üzerinden de görüşmeler sağlanabilmektedir. Anadolu'da gerçekleşen ritüellerle, bugün kurumsal bir yapıya bürünmüş cem evleri çatısı altında gerçekleşen ve şehir hayatına adapte olmuş alevi ritüelleri arasındaki farklar tespit

edilebilmiştir. Toplamda 39 kişi ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmede, 8 alevi dedesi de yer almaktadır. Toplam 9 katılımcı ile birebir, 9 grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Grup görüşmelerinde ortak bir hafıza oluşturularak, bireysel görüşmelerde hatırlanamayan bilgiler açığa çıkmıştır. Katılımcıların 12'si İstanbul doğumlu olup, diğer katılımcıların Anadolu'nun çeşitli illerinde doğup İstanbul'a göç etmişlerdir. Böylelikle hem kuşaklar arası hem de bölgeye bağlı kültürel değişiklikler fark edilebilmiştir.

3.4. BULGULAR

Bu tezin araştırması kapsamında daha derin ve detaylı bilgiler edinmek amacıyla, yarı yapısal derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. İstanbul'a göç etmiş Anadolu Alevileri ile hem birebir hem de grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak Alevilikte lokmanın ne olduğu sorulmuştur. Katılımcıların bir çoğu un ve yağdan yapılan, adına niyaz denilen mayasız ekmekten ve hayvan kurban ritüellerinden bahsetmektedirler.

“Allah'a adanan kurban niyetinedir. İki türlü kurban vardır; biri kanlı, biri de kansız kurban olarak bilinir. Kansız kurban olarak ekseri niyaz (un, su, yağ) olarak kabul gören lokmadır. Kutsiyeti kadim inançlara uzanan, ince buğday unundan yapılan mayasız ve yağlı olan ekmek; yani kümbedir.” (A. Bilgili)

Alevilerin Anadolu'ya göçleri tarihi veriler ışığında değerlendirildiğinde, Türk kavimlerinden Oğuzlar olduğu bilgisiyle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla Türklerin göç yolları ve temasa geçtikleri diğer kültürler, inançlar ve eski Türk inançları da değerlendirilmeye alındığında, kimi ritüellerin diğer inançlarla olan sentezinin bir ürünü olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Lokma olarak en bilinen besinin buğday unu ve yağla yoğurulmuş mayasız ekmek olmasına Tevrat referans gösterilmektedir.

“Tevrat Çıkış; Bab: 29 “Rabbin önünde, toplanma çadırında, kurbanlık kusursuz koç ve ince buğday unundan yapılmış, yağla yoğurulmuş mayasız ekmek (pide) yapacaksınız şeklinde buyrulmaktadır” (B. Doğan)

Bunların dışında lokmanın kabul görmesi, yani bir yiyeceğin lokma olabilmesi için dede tarafından dua verilmesi gerektiği belirtilmektedir. *“Bir ceme getirilen lokmadır, kurban lokmadır. Bir de dedenin gittiği evde, önüne getirilen -kurban olmayabilir- de lokmadır. Dedenin dua verdiği her şey, sofradaki her şey lokmadır. Dedenin dua verdiği*

sofradaki her şey lokmadır; duası olmayan hiçbir yiyecek lokma olamaz. Mesela kurban tığlanıyor, eğer duası verilmemişse o kurban değil ettir. Ancak duası verilirse lokma olur.” (Grup 9)

Orijinal yaşı yüzü bulmuş bir katılımcı ise gençlik yıllarından hatırladığı köy cemlerindeki lokmaları şu şekilde aktarmaktadır; *“Ceme her şey gelir. Un gelir, buğday gelir, elma, portakal, ceviz; evde ne varsa. Ama en çok niyaz gelir. Duası olmuş lokmalar dağıtıldıktan sonra, lokmalardan biraz da tasta toplanırdı. şah lokmasıydı. Dede çok kızar rızalık almadan lokma yiyenlere; duası olmamış lokmaları yiyenlere kızar, dara çekerti.”* (E. Halisçelik) Lokmanın dağıtımına da yönelik bilgi aktaran katılımcımızın anlattıkları doğrultuda niyaz (kömbe) o dönem için de önemli ve makbul görülen lokmalar arasında yer almaktadır. Ancak her yiyeceğin lokma olarak kabul edilebileceğini, herkesin imkanları doğrultusunda lokma dağıttığı bilgisini aktarmaktadır. Bu anlatımla aynı zamanda lokma ritüelinin içinde bir başka ritüele de rastlanmaktadır. Pay edilen lokmalardan, herkesin payına düşenden bir kısmını mitsel bir şahsiyet için tekrar bir kapta topladığı görülmektedir. Bu toplananlar kendisine lokmadan pay kalmayan ya da evde şifa bekleyen hastası olanlara verilmektedir.

Bir başka katılımcımız da eski köy cemlerine dair hatırladıklarını aktarıırken şah lokması konusunda biraz daha detay vermektedir. *“Cemlerde kurban büryan yapılırdır. Ekmek arası pay edilir ve dağıtılırdı. Rızalık almadan, kendisine ayrılmış payı kimse yemezdi. Lokmalar dağıtıldıktan sonra, “Salman hasta, gözü parsta” denirdi. Herkes kendisine fazla olan ya da kendi payından parça parça koparır, Salman için uzatılan tepsiye bırakırdı. Bu Salman payıydı. Toplanan lokmalar bir insanın yiyebileceğinden çok olurdu bu sefer. İşte o zaman da Salman “Bu Hızır payı, bu ... payı” diyerek, ya kendisine pay kalmayan, ya sonradan gelen, ya da ihtiyaç sahiplerine geri daęıtırđı. Kendisine bir insanın yiyebileceği kadar kaldığında “şah yürüsün” denirdi. Burada eşit paylaşım ve rızalık önemlidir.”* (Grup 1) Lokmalarda önemli olanın dedenin duasını alması, yani dedenin o lokmaya rıza gösterip dua vermesi olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Dedenin rızalığı, yani lokmaya dua vermeye rıza göstermesi ise lokmanın helal kazançla elde edilerek getirilen bir lokma olmasıdır. Yani rızalığın altında bir kavrama daha rastlanmaktadır; helal kazanç.

“Lokma helal kazançtan kazanılması lazım. Mesela biz şu an cem evlerinde lokma kabul ediyoruz ama bu lokmalar helal kazanç mıdır, yoksa haram kazanç mıdır

bilemiyoruz. Vatandaş iki elma, iki portakal ya da bisküvi getiriyor, biz bunun helal kazanç mı olduğunu bilemiyoruz. Aslında lokma helal kazançtan olması önemlidir. Aksi taktirde o lokma ne kadar helal olabilir ki? Başka yollardan para kazanıyor, onun lokması nasıl kabul olabilir ki? Alevilik çok derin ve ince bir yoldur.” (Grup 2) Burada dedenin takibinin ve gözlemlerinin belirleyici olduğu aktarılmaktadır. Şehirlere göre çok daha az nüfusa sahip olan köylerde, insanların birbirlerini daha iyi tanımaları hasebiyle, dedeler tarafından yapılan takip ve gözleme daha elverişli bir ortam bulunmaktadır. Bugün şehirleşme ile birlikte bunun zorlaştığı ve kültürün bu noktada yara aldığından yakınılmaktadır.

“Şehirleşmede kimin ne getirdiği bilinmiyor. Cem evlerine yapılan bağışlar da öyle. Fakir bir lira veriyor, zengin bir milyar veriyor. Peki bu zengin bu bir miyarı nasıl kazanıyor, hangi yoldan kazandı? Köylerde öyle değil. Şehirle köy arasında fark var. Köyde dede lokma sahibinin parayı nasıl kazandığını iyi bilir. Haram kazandığını bilirse o lokmayı yemezdi dede. Aynı şekilde cem evlerinde lokmacı var. Mesela diyelim ki kadın veya erkek; o kişi bu hizmete layık mıdır, değil midir bunu buradan başlamak lazım. Dürüst müdür, doğru mudur, gerçekten herhangi bir kötülüğü var mıdır, dedikodusu var mıdır? Gözcü bu hizmete layık mıdır? On iki hizmeti yapanlar bu hizmete layık mıdır? Dede bu postta oturuyor ama bu posta layık mıdır? Alevilik içinde bu kişilerin eğitimle, görgüyle geçmesi lazım ki bunlar olabilsin. Yoksa bugün yaptığımız cemlere, eğitim cemi diyoruz. On iki hizmet vs. için eğitim niyetinedir. Bu cemlerde bu koşulları aramıyoruz ama görgü cemlerinde, müsahiplik cemlerinde bunu aramak zorundasın. Burada hizmete kalkan da, hizmeti gören de helalliğinden olması lazım.” (Grup 8)

Lokmaların evde mi, yoksa cem evlerinde mi hazırlandığı sorulduğunda, kanlı kurban dışında diğer lokmaların evde hazırlanarak geldiği ortak görüş olarak bildirilmektedir. *“Eskiden cem evi diye bir şey yoktu. Dede köşesinde oturur, cem olmak isteyen “Hü pirim” der, lokmasının duasını alırdı ve cem olunan yerin kapıya yakın köşesinde bir masa üzerine duası alınmış lokma bırakılırdı. Lokmayı kabul edene “Lokmacı Kamber” denirdi ve on iki hizmetin bir parçasıydı. Lokmaları peştamal gibi önüne bağladığı bir bezle topladığı da olurdu. Bugünkü on iki hizmet temsilidir.”* (Grup 4)

Bugün cem evlerinde gerçekleşen tüm ritüelin temsili, sembolik olduğu ve kültürün aktarılması ve korunması için eğitici bir rol üstlendiği belirtilmektedir. Cem evlerinde cenaze ve hayır lokmaları dışında lokmaların evde hazırlandığı görülmektedir. Hayır

yemeklerinde ve cenazede kesilen kurban lokmaları, bulgur ya da pirinç pilavı ve helva cem evinde pişirilmekte ve orada bulunan yemekhanelerde lokmalar sunulmaktadır. Her cem evinin içerisinde bir mutfak ve yemekhane bulunmaktadır. Bu yemekhanede her gün cem evi hizmetlileri için yemek pişirilmektedir. Bu yemekler aynı zamanda cem evine gelen yoksullar ve evsizlerle paylaşılmaktadır.

Alevi inancı ve ritüelleri gereği lokmalar on iki hizmetten ‐Lokmacı/Niyazcı‐ olarak bilinen hizmetli tarafından yapılmalıdır. Ancak cem olunan evlerin kurumsal bir yapıya bürünmesi ve şehirleşmeyle birlikte bu gelenek de değişime uğramaktadır. Günümüzde cem evlerinde kurbanı kesen, lokmayı pişiren ve cemlerde lokmacı olarak on iki hizmette yer alan kişiler birbirlerinden farklı kişiler olarak yer almaktadır.

Bu noktada on iki hizmetlinin görevlerinin de hem batını hem de zahiri iki anlam taşıdığı dile getirilmektedir. Bugün temsili olarak cem evlerinde yer alan on iki hizmetin, normal koşullarda da hizmetlerinin sembolik bir yanı olduğu dile getirilmektedir.

‐Her hizmetin bir zahiri anlamı var, bir de batını anlamı var. Mesela süpürgeci... Süpürgecinin görevi cem meydanını temizlemek, tertiplemeektir ama bunlar semboliktir. Bunun bir de batını anlamı vardır ki, o da gönül evini, kalp evini temiz tutmaktır.‐ (A. M. Doğan) Lokmacı hizmetinin de gözü tokluk, harama el uzatmama, paylaşım ve adaletle zahiri bir anlam taşıdığı dile getirilmektedir. Bazı bölgelerde Lokmacı ile Sofracı'nın aynı kişi olduğu belirtilirken, bazı bölgelerde iki ayrı hizmet olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu doğrultuda Sofracı ve sofralı birliği, bir vahdette buluşmayı, Allah'ın birliğinde yurt edinerek tek vücut olmayı temsil etmektedir.

Kesinlikle reddedilen bir lokma var mıdır sorusuna, helal kazanç ve dede duası, dede rızası koşulları dışında, farklı bir uygulamadan daha bahsedilmektedir. *‐Aslında lokmanın farklı farklı nedenleri ve düşünceleri vardır. Müsahiplik ceminde verilen lokmayı müsahipsiz olanlar yiyemez mesela. Müsahip erkanını yürütüyorsun, bu müsahip erkanında kurban kesiyorsun, o kestiğin kurbanın lokmasını ancak müsahip olanlar yiyebiliyor. Eğer müsahipler evli ise dört can bir gömlekte dedenin önünde meydana gelir. Müsahipler görgü cemi için bir araya gelir ve o zaman kesilen kurban müsahibin niyetiyle kesilmiş kurbandır.‐* (M. Düzgün)

Alevi deyişlerinde de sıkça rastlanan ‐Kurban Tığlamak‐ kavramı sorulduğunda, ortak olarak, tığlamanın kesmek anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. *‐Tığlamak kesmek demektir. Kurban tığlanmadan önce kurbanın ayakları, ağzı, yüzü yıkanır; tıpkı insanın*

abdest alması gibidir. Yine tığlamadan önce hayvana su verilir (içirilir), dört ayağı yıkanır, burnu, ağzı, yüzü temizlenir, sonra dede duasını verir. Bu bir nevi abdest aldırma'dır. Anadolu'da yani bizim yörede mum yakarlar, kurbanı tığlamadan evvel, abdestini aldırdıktan sonra. O mumdun sonra dede duasını verir, hayvanın gözleri kapanır ve yere çekilir. Mum bir çerağ'dır. Çerağın anlamı ise; neslimizin devam etmesi, aydınlığın gelmesi, karanlıkların def olması, kötülüklerin def olması anlamındadır. Cemlerde de denir "Batın oldu çerağı nur-u Ahmet, zahir oldu şems-i mah-ı Muhammed" diye." (S. Doğan)

Alevi inancında kutsal olarak görülen yiyecekler olup olmadığı ve eğer varsa bunların neler olduğu sorulmuştur. Tüm ortak görüşler Hz. Muhammed'in Miraç olayı ile ilişkilendirdikleri elma, üzüm, süt ve balı işaret etmektedir. "Süt, elma, bal ve üzüm Miraç olayında karşımıza çıktığından önemlidir. Hz. Peygamberin miraca çıkışı sırasında, kendisine süt, elma ve bal sunulur. Sidret'ül müntea, yani yaratıcı kudretle en yakın olduğu an bu besinlerle karşılaşırız. Süt sevgiyi, elma müjdeyi, bal muhabbeti temsil eder. Salman-ı pir-ü pak kırklar cemine bir üzüm tanesi getirir ve ezip engür eyler. Yani ezip şerbet yapar ve biri içip kırkı mest olur. Burada amaçların, kaderlerin, canın bir olduğu ve aynı vardan var olduğu anlatılmak istenir. Oradan bir vahdete ulaşmak istenir; yani vahdet-i vücud halidir." (Grup 7)

Bunların dışında geyiği Hacı Bektaş Veli ilişkilendirilerek asla kanlı kurban olarak kesilemeyeceği belirtilmektedir. Bunun dışında Kerbela'da şehit edilen imamın katili olduğu inancı ile tavşan etinin yenmediği de bilinmektedir. Tavşan eti, kimi zaman Hz. Ali'nin kedisi olduğu inancı ile, kimi zaman sadece aynı anda bir çok hayvana benzetilerek algılanmakta zorlanan bir hayvan olmasından kaynaklı tikslenme duygusu ile yenmemektedir.

"Biz tavşan eti yemeyiz. Geviş getiren hayvanlar yenir. O yüzden kurban olarak kullanılamaz tavşan. Kur'an'da da yasaktır. Kulağı eşeğe benzetilir, ağzı fareye gibi; tiksnilir. Ama geyik kutsal olduğu için kesilmez. Hacı Bektaş bir kupağına aslanı, diğer kupağına geyiği alır. Biri hırçın, biri masum hayvan işte. Hatta Abdal Musa'ya mı görünür tam hatırlamıyorum, Hz. Ali ya da Hz. Hüseyin geyik kılığına girmiştir. Hz. Muhammed ya da Hacı Bektaş diyenler de var." (B. Doğan)

“Geviş getiren her hayvan kurban olabilir. Hatta durumu müsait olmayan horoz bile kesebilir. Kurban edilen hayvanın yaşını doldurması lazım, hasta ve hamile olmayacak, helal kazanılan para ile olması lazım.” (Grup 6)

“Kutsal olanlar ise, Hz. Muhammed’in miraca çıkışı sırasında karşılaşılan yiyecekler. Bunlar bal, süt, elmadır. Balın anlamı aşka hakikatle tekabül eder. Yani bal aşka, süt sevgiye, elma ise dostluğa işaret eder. Balın yüz, sütün yüz, elma da katılınca bin bir yararı olur. Balın peteği insanın mayasını, sütün memesi ana rahmini, elmanın kabuğu ise insanın derisine işaret etmektedir. Bunlar Hz. Muhammed Mustafa’ya ikram edildiği için, cennet meyveleridir.” (Grup 5)

Müziksiz ya da lokmasız bir cemin mümkün olup olamayacağı sorusuna ise çeşitli referanslar ve nedenler sunulsa da, ortak olan kültürel aktarımın mümkün olmayacağı ve dolayısıyla bugüne dahi bile gelemeyeceği yönünde görüşler etrafında toplanmaktadır.

Cemlerde okunan deyişler kastedilerek, müziğin kültürdeki yeri irdelenmektedir.

“Burada da kutsal kitapları dikkate almak gerekmektedir.

Zebur , Mezmur 142; mağarada Davud’un yakarışı

1. Sesimle Rabbe feryat ederim
2. Sesimle Rabbe yalvarırım
3. Şekvamı onun önünde dökerim
4. Sıkıntımı onun önünde söylerim

Mezmur 147/7 “Rabbe şükranla ilahi okuyun”

Mezmur 149/3 “Raks ile onun ismini hamd etsinler”

Müttakiler “İzzet içinde sevinçle coşsunlar”

Allah’ın tekbirleri ağızlarında ve iki ağızlı kılıç ellerinde

Mezmurlar 150 “Rabbe hamd edin. Boru sesi ile O’na hamd edin. Santur ve çenk ile O’na hamd edin. Def ve raks ile O’na hamd edin. Sazlar ve borular ile O’na hamd edin.

Saffat Suresi, 1. ve 2. Ayetler” (B. Doğan)

“Kültürümüzü ve inancımızın gereklerini yıllar boyunca nesilden nesile aktarmamızı sağlamaktadır. Eskiden bu imkanlar yoktu ki, dağın tepesinde yaşıyordu insanlar. Sadece sözlü olsaydı, belki de bugünlere kadar aktarılamazdı. Bu mersiyeler, duaz-ı imamlar makama dökülmeseydi kültürümüz ve inancımız unutulurdu.” (Grup 3)

“Zakir Allah’ı zikreder saz ile; o yüzden zakirin elindeki saza telli Kur’an denir. Biz ibadetimizde Allah’ın emir ve buyruklarını, insanlığa öğütlerini dile getiririz; tıpkı ilahiler gibi.” (D. Aydoğdu)

Aynı amaçla lokma olmaksızın bir cemin mümkün olup olmadığı sorusuna ise; *“Kültürümüz yok olurdu. Gelecek kuşaklara kültürümüzü aktaramazdık.”* (G. Aydoğdu)

“Dede de sıradan bir insan değil sonuçta. Onun duasını almak, onun lokmasını yemek önemlidir. Eskiden bakır kaplar vardı mutfaklarda ve her yıl kalaylanırdı. İşte nasıl bakır kap kalaylanır ve temizlenirse, her yıl dedenin girdiği ev ve verdiği dua ile o hane bakır kap gibi kalaylanır, temizlenir, kötülükten ve pislikten uzaklaşır. Dede o haneye gittiğinde sorgu sual de eder. Eğer ki helal lokma yemek istiyorsan bu önemlidir. Dede gittiği her hanede sorar “Babanla aran nasıl? / Oğlunla aran nasıl? / Eşinle aran nasıl?”. Diyelim ki hanımı dedi “Bize bakmıyor, çocuklarına bakmıyor, bana hakaret ediyor”; onun lokması ne kadar helal olur ki? Lokma ama lokma sadece yiyecek değil, birleştircidir, yüzleştircidir. Müslümanlıkta üç şey çok önemlidir; Ata Hakkı, Kul Hakkı, Kapı-Komşu Hakkı. Alevilikte, diğer inançlardan farklı olarak öldükten sonra sorulmaz bu haklar; yaşarken sorulur ve sorgulanır. Dedeler hep bir eve gider. Diyelim on haneli bir köy, gittiğin evde bir hane eksik; dede hemen nerede olduğunu sorar. Belki de o hanedeki ile gelmeyen hane yani iki komşu küs. Dede sorar, sual eder, haklıyı belirler ve barıştıır.” (M. Düzgün)

SONUÇ

Anadolu Alevilerinin Yemek ve Müzik Kültürü İlişkisi adlı bu tezin ilk kısmında yemek ve kültür kavramları irdelenmiş ve bu iki kavramın yemek sembolizmi bağlamında Anadolu Alevilerinin yemek kültürü içerisinde aranmıştır. Tezin ikinci kısmında ise ritüel kavramsal olarak ele alınıp, din ve mitoloji ile olan bağları incelenmiş, Anadolu Alevi ritüelleri bu ekseninde anlatılmıştır. Üçüncü kısımda Alevilerin Anadolu'ya göç süreçleri, bu göçler esnasında karşılaştıkları toplumlara ve inançlara olan adaptasyonları ve tüm bu süreçler doğrultusunda nihayi dini inançları dahilindeki diğer inanç motifleri araştırılmıştır. Dördüncü kısımda ise Anadolu Alevilerinin yemek kültürü içerisindeki inançsal anlayışla şekillenmiş lokma kavramı ve müzik kültürü, yemek sembolizmi ekseninde nasıl bir bütünlükle dini bir ritüelde yer aldığı irdelenmiştir.

Ritüeller her ne kadar dinin, inancın merkezinde bir kavram olarak görülse de işlevlerine göre farklı anlamlarla karşımıza çıkabilmektedir. Öncelikli olarak ritüel bir eylem, bir uygulama olarak ele alındığında, bir performans olduğu söylenmektedir. Bir performans olarak ritüeller, tekrarlanan davranışlar, uygulamalar olarak özetlenebilmektedir. Bu bağlamda ritüel, insan yaşamının sosyal, estetik ve dini alanları üzerinden kategorize edilerek detaylandırılmaktadır. Anadolu Alevilerinin Ayin-i Cemleri buna en açık örnek teşkil etmektedir.

En bilinen yanıyla tinsel alemleri anlamak için bir araç niteliği taşımaktadır. Levi-Strauss'un dialektik yapısalcı yaklaşımı doğrultusunda mitler ve ritüeller, insanın yaşadığı ikilemi (doğa- kültür) ortaya çıkartmakta ve çözümlenmektedir. Robertson Smith ve Bronislaw Malinowski'ye göre de mit ritüeli açıklamaya yaramaktadır. Alevi deyişleri ve cem ritüellerindeki lokma kültürü içerisindeki yemek sembolizminin, Aleviler için kutsal sayılan şahsiyetlere bağlanması, mit-ritüel ilişkisine belirgin bir örnektir. Bazı görüşler ritüelleri kutsal olan ve olmayan olarak ikiye ayırmaktadır. Dinsel anlamda ritüeller kutsal olanla ilişkilendirilmekte, kutsal olana biçim vermekte, doktrini iletmekte ve bireyleri toplumsallaştırmaktadır. Bu bağlamda ritüelin sembolik bir değer taşıdığı bilinmektedir. Bu doğrultuda kırklar meclisinde ezilerek şerbet eylenen üzüm, bir kişinin içip kırk kişinin birden mest olduğu mitsel anlatımda, kırk ermiş kişi ve bu kişilerin bir vahdette buluşarak Allah'ın birliğinde vahdet-i vücut ve vücut-u mutlak olması suretiyle kutsalla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Aynı şekilde cenneten kovulma mitinde, kutsal

bilgelik ağacının meyvesi olarak buğdayın belirlenmesi de, buğdaya kutsal bir sembolik değer kazandırmaktadır. Alevi inancındaki bu yemek sembolizmi lokma ritüellerinde ve cem ritüellerinde okunan deyişlerin sözlerinde de yer almaktadır.

Anadolu Alevilerinin yeme içme uygulamaları, Alevi inanç ve felsefesinin birer parçası halinde, simgesel olarak dini uygulamalarında ve Alevi terminolojisi oluşturarak müzikal eserlerinde yer almaktadır. İnancın ilkeleri ve felsefesi, gelenek halini alan uygulamalarla yansıtılmaktadır. Bu uygulamaların anlaşılması ve aktarılması noktasında müzik ve edebiyat kullanılmaktadır.

Öncelikli olarak kültür kodları şekillenmiş, deyiş gibi müzik şiir bütünlüğü ile zihinlerde imgelenen kodlar ritüellerde yerlerini almıştır. Örneğin Tanrı bilgisi ya da kutsal bilgi şarap ile temsil edilmiş ve kodlanmış, sembolik bir anlatımla müzikal bir ritüelin parçası haline gelmiştir. Bu sembolizm, Alevi inancının girift dini motifleri ve senkretik tasavvuf anlayışı doğrultusunda yiyecek ve içecekleri mitolojik bir figür olarak kullanmakta ve aynı doğrultuda ritüellerine malzeme yapmaktadır. Üzüm, elma, süt, buğday, aşure bu bağlamda ayinsel görevler üstlenen ve sembolik değerlere sahip yiyecek ve içeceklerin bir kaçıdır. Aşurenin aynı zamanda Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin ile ilişkilendirilmiş olması, onu mitoloji ve ritüel ilişkisi doğrultusunda sembolik değere sahip bir tatlı olarak diğer tatlılardan ayırmakta ve kutsallaştırmaktadır. Aynı zamanda on iki imama ithafen on iki çeşit malzemeyle yapılıyor olması da Alevi inancı içerisindeki sayı sembolizmine de örnek teşkil etmektedir.

Alevi adet ve uygulamaları, inancın teorik ve felsefi boyutunun yansımaları olmaktadır. Bu bağlamda ritüellerindeki bir çok öge Alevi terminolojisini açıklayan birer simge durumundadır. Bu ögeler arasında yemek adlarının olması ise alegorik bir dille zengin sembolizme sahip bir edebi yapıya işaret etmektedir.

Alevi inancı içerisindeki yemek kültürü kodlarının sırf dini bir zemine oturarak anlamaya çalışmak, zorlu bir uğraştır. Yemek kültürü maddi ve manevi unsurlardan oluşmuş girift bir yapıdır ve sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki gibi bir dizi yapının birbirleriyle olan ilişkisi bütünsel olarak değerlendirilmeye alınmalıdır. Örneğin göçmen Türk boylarından gelen Alevilerin kanlı kurbana, yemeklerinde çokça et tüketimine olan eğilimleri daha anlaşılabilir olmaktadır.

Bununla beraber bugün İslami bir mezhep olduğu düşünülen Anadolu Alevilerinin, Anadolu'ya kadar olan göç yolları, diğer milletlerle ve farklı inançlarla olan temasları, bu

inançlara olan adaptasyonlarının anlaşılması gerekmektedir. Büyük dinlerin bile farklı bölgelerde farklı uygulamalar ve anlayışlarla yaşandığı düşünüldüğünde, göçmen bir toplum olan Türklerin, Anadolu'ya göç süreçleri Alevi inancı için kritik bir konu halini almaktadır.

Atalar kültü, Gök Tanrı kültü gibi eski Türk inançlarından, Şamanizm'den, tenasüh (reincarnation, metempsychose), hulül, şekil “don değiştirme” (metamorphose), dört unsur (anasır-ı erbaa) gibi Uzak Doğu ve İran Dinlerinden ve Kitab-ı Mukaddes'ten kaynaklanan inançsal motifler, Anadolu Alevilerinin kültür ve inanç pratiklerini anlamada büyük kolaylık sağlamaktadır. Nasıl İslamiyet için haram olan şarabın, Alevi deyişlerindeki kritik yeri, mit-ritüel ilişkisi doğrultusunda sembolik bir ifadeyle vahdet-i vücud kavramını işaret ediyorsa; tavşanın tabu olması, turna kuşunun kutsiyeti ve bu doğrultuda kanlı kurban olarak sadece belli başlı hayvanların kabul görmesi de aynı nispette değerlendirilmelidir. “Metamorphose” yani “don değiştirme” inancı doğrultusunda, geyiğin Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa gibi kutsal şahsiyetlerle ilişkilendirilmesi, yani geyik kılığına girdiklerine inanılmasıyla geyiğe de bir noktada kutsiyet atfedilerek kurban edilememesi bu anlayışın bir diğer sonucudur.

Tüm bu inanç motifleri ve pratikleri kapsamında göçmen Türk boylarından olan Anadolu Alevilerinin yemek kültür kodları şekillenmekte, aynı doğrultuda müzik-şiiir bütünlüğü ile cem ritüellerine konu olmakta ve bu vesileyle de kolektif bir hafıza oluşturarak, inancın felsefi ve teorik boyutu gelecek kuşaklara aktarılmasına olanak tanımaktadır.

Cem merasimleriyle belirli bir rutinde tekrarlanan ritüeller vesilesiyle kültüre dair esaslar hafızalara yinelenerek kazanılmaktadır. Yani ritüellere malzeme olan lokma kültürü ile lokmalara yüklenen inancın esasları sürekli tekrarlanarak hatırlanmakta, cem merasimlerinde okunan, yemek sembolizminin sıkça kullanıldığı deyişler ve melodileri ile hafızaya alınması sağlanmaktadır. Böylelikle bu inancın esasları ve kültürel kodları ritüeller vesilesiyle nesilden nesile aktarımda büyük kolaylık sağlamaktadır. Eski Türk inanç ve ritüellerinin bugünlere değin, neredeyse orijinal halde gelebilmesinde, ritüellerinin yemek ve müzik kültürlerine doğrudan sızması ve bu iki kültüründe birbirini desteklercesine iç içe girerek, doğrudan ilişkili olmasından ileri gelmektedir.

Aynı zamanda cem ritüeli müzik ve yemek kültürünü bir çatı altında toplamakta ve müzik-yemek ilişkisinin tarihsel, inançsal ve kültürel kodlarını bir ritüel ekseninde

yansıtmaktadır. Bu birliktelik geleneğın, kültürün, inancın neredeyse tüm inceliklerinin anlaşılması için özenli bir gayretle altını çizmektedir. Yani inancın esaslarını kapsayan ritüeller yemek kültüründeki kendini belirgin bir Şekilde gösterirken, bu ritüellerin mitsel yanları da cem merasimlerinde okunan deyişler vesilesiyle ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bir bakıma yemek kültüründeki lokma ritüellerindeki mitsel kodların, deyişlerdeki detaylı anlatımla altı çizilmekte, vurgular yapılmaktadır. Bu durumun yani cem merasimleri ve buradaki lokma ve müzikal ritüeller belirli periyodlarla tekrarlandığı düşünüldüğünde, inanca dair kodlar sembolik anlatımlarla kolektif bir hafıza ouŐturarak, kuşaklar arası aktarımın sağlanmasına olanak tanımaktadır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Aksan, D. (2011). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Arık, P. D. (1996). *Motivasyon ve Heyecana Giriş*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Ay, Ş., & Şahin, K. (2014). Eski Yakındoğu'da Yemek Simgeselliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 331,358.
- Beşirli, D. D. (2011). Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 139,151.
- Bearsworth, A., & Keil, T. (2011). *Yemek Sosyolojisi "Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet"*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Birdoğan, N. (2015). *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çakar, D. B., & Kula, D. S. (2015). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(12), 191-210.
- Çevik, D. D. (2012, 12 21). *Performans, Ritüel, Oyun*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi: <http://aves.comu.edu.tr/acevik/dokumanlar> adresinden alındı
- Çınar, A. A. (2005). *Halil İbrahim Sofrası*. İstanbul: Kitabevi.
- Çınar, E. (2006). *Aleviliğin Gizli Tarihi "Demirin Üstünde Karınca İzi"*. İstanbul.
- Dönmez, B. M., & Haşhaş, S. (2014). Konularına Göre Yapılmış Türkü Sınıflandırmalarının Geleneksel Türk Halk Müziği Nazariyatı Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 1619-1629.
- Düzgün, M. (2018, 12 1). Alevi Ritüelleri ve Yemeklere Yüklenen Anlamlar. (Ö. E. Yurtseven, Röportaj Yapan)
- Daşdemir, Ö. (2015). Alevi Bektaşî Geleneğinde Elma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(37), 83-97.
- Daştan, N. (2014). Cennetten Kovalma Motifinin Semavi Dinler ile Bazı Mİitolojilerdeki (Sümer, Türk ve Yunan) Görünümü. *TÜBAR-XXXVI (Güz)*, 61-81.

- Dedekargınoğlu, H. (2011). Alevilikteki Tanım ve Terimler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşı Veli Araştırma Dergisi*, 379-394.
- Doğan, A. M. (2018, 11 7). Alevi Ritüelleri ve Yemeklere Yüklenen Anlamlar. (Ö. E. Yurtseven, Röportaj Yapan)
- Doğan, B. (2018, 11 26). Alevi Ritüelleri ve Yemeklere Yüklenen Anlamlar. (Ö. E. Yurtseven, Röportaj Yapan)
- Durheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Duygulu, M. (1993, Aralık). Deyiş. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Duygulu, M. (1997). *Alevi-Bektaşı Müziğinde Deyişler*. İstanbul: Melih Duygulu.
- Eke, Y. D. (2009, Ocak). Türk Halk Müziğinde Av Konusunu İçeren Türküler. *Acta Turcica*.
- Ekmen, Z., Karakuş, S. Ş., & Küçükkömürler, S. (2008). Türk Kültüründe Bulgur. 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Çalışmaları Kongresi) Maddi Kültür* (s. 1179). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Fırat, M. (2014). Yemeğin İdeolojisi Ya da İdeolojinin Yemeği: Kimlik Bağlamında Yemek Kültürü. *Folklor/Edebiyat*, 129-140.
- Fığlalı, P. D. (1990). *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gökalp, Z. (1974). *Türk Medeniyeti Tarihi 1*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayet-name"*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Gündüzöz, G. (2012). *Bektaşı Kültüründe Yemek Sembolizmi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri. Samsun: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Gündüzöz, G. (2015). *Bektaşı Kültüründe Yemek Motifi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Gürsoy, D. (2004). *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.
- Güvenç, B. (2013). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güzel, P. D. (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Işık, D. C. (2011). Alevi-Bektaşı Geleneğinde Muhabbet: Rusal Bir Birlik Ortamı. *Milli Folklor*, 147-158.

- Işın, P. M. (2018). *Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Köprülü, O. P. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Köprülü, P. D. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kalafat, D. Y. (2012). *Türk Halk İnançlarında Beslenme*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kaplan, D. D. (2003). Mehmet Fuat Köprülü'ye Göre Anadolu Aleviliği. *Marife Dergisi*, 143-163.
- Karakaş, M. (2003). Alevilikte Cem. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(27), 227-266.
- Kiple, K. F. (2010). *Gezgin Şölen "Gıda Küreselleşmesinin On Bin Yılı"*. İstanbul.
- Koca, S. K. (2010). Genel Hatları ile Kültür Sembol İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 87-94.
- Melikoff, I. (2011). *Uyur İdik Uyardılar "Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları"*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ögel, P. D. (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş 9*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özbudun, S. (1997). *Ayinden Törene*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Rençber, F. (2013). Anadolu Aleviliğinde Görgü Cemi: Adıyaman Örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(34), 197-231.
- Rençber, F. (2018). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi. Mardin: Şırnak üniverisitesi Yayınları.
- Sümer, P. D. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170.
- Saran, N. (1993). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Satır, Y. D. (2015, 04 01). *Türk Halk Müziği*. 2016 tarihinde Hitit Üniversitesi: <http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/duyurular/omercansatir@hititedutr010420153A0M2V3Y.pdf> adresinden alındı

- Segal, R. A. (2012). Dinsel Mit-Ritüel Kuram. (N. ATABAĞSOY, Dü.) *Millî Folklor*, 173-187.
- Sivri, P. D. (2017). Edip Harabi'nin "Vahdetname"sine Göstergebilimsel Bir Yaklaşım. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*(13), 11-23.
- Soysal, S. (2007). *Derviş Sofraları Tasavvufta Yeme İçme Kültürü ve Sofra Adabı*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Şahin, D. İ. (2008). Dini Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik. *AÜFD XLIX*, 269-285.
- Tanyu, P. D. (tarih yok). *Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Araştırmalar*. 05 19, 2017 tarihinde [dergiler.ankara.edu.tr: http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/731/9295.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr:dergiler/37/731/9295.pdf) adresinden alındı
- Timisi, A. H. (2007). *Anadolu Kültürü ve Semahlar*. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı
- Uçaner, B. (2008). Meyvelerin Türküsü. *Turkish Studies*.
- Uhri, A. (2011). *Boğaz Derdi Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Vural, F. G. (2011). Türk Kültürünün Aynası : Türküler. *New World Sciences Academy*.
- Vural, F. G. (2016). *İslamiyet'ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri*. İstanbul: Ötüken.
- Yöre, Y. D. (2011). Alevi Bektaşî Kültürünün Müziksel Kodları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*(60), 219-244.

EKLER

EK A GÖRÜŞME SORULARI

1. Alevilikte Lokma Ne Anlama Gelmektedir ?
2. Bir Yiyeceğin Lokma Olabilmesi İçin Gerekli Bir Koşul Var Mıdır ? Varsa Bunlar Nelerdir?
3. Cemlere Hangi Lokmalar Gelmektedir? Yani Hangi Yiyecekler Lokma Olarak Kabul Edilmektedir?
4. Lokmalar Hazırlanmış Olarak Mı Getirilir, Yoksa Cem Evinde Mi Hazırlanmaktadır?
5. Lokmaların Dağıtılması Aşamasında Dikkat Edilmesi Gerken Hususlar Var Mıdır?
6. Eski Cemler İle Bugünkü Cemlerde Ritüeller Noktasında Farklılık Mevcut Mudur?
7. Lokma Kimler Tarafından Toplanmakta Ve Dağıtılmaktadır?
8. On İki Hizmetin Sembolik Bir Anlamı Var Mıdır? Varsa Lokmacının Sahip Olduğu Sembolik Anlam Nedir?
9. Kesinlikle Reddedilen Bir Lokma Var Mıdır?
10. Özel Bir Anlamı Olan Lokma Var Mıdır?
11. Deyişlerde De Sıkça Görülen Kurban Tıplamak Ne Anlama Gelmektedir?
12. Alevi İnancında Kutsal Olarak Görülen Bir Lokma Var Mıdır?
13. Müzik Olmaksızın Yürütülen Bir Cem Mümkün Müdür? Neden?
14. Lokma Olmaksızın Yürütülen Bir Cem Mümkün Müdür? Neden?

EK B KATILIMCI LİSTESİ

B.1. Birebir Görüşmeler

1. Binali Doğan,
2. Abdullah Bilgili, 1952
3. Abdullah Mansur Doğan,
4. Mustafa Düzgün,
5. Emine Halisçelik, 1919
6. Saadet Doğan, 1955
7. Battal Doğan, 1984
8. Dursun Aydoğmuş, 1968
9. Gülbahar Aydoğdu, 1974

B.1.2. Grup Halinde Yapılan Görüşmeler

Grup 1, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Mehmet Halisçelik, 1947
2. Doğan Halisçelik, 1960

Grup 2, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. İbrahim Halisçelik, 1957
2. Nedime Halisçelik, 1957
3. Ulaş Halisçelik, 1990
4. Murat Halisçelik 1991

Grup 3, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Ezime Yüksel, 1963
2. Funda Yüksel, 1969
3. Aslı Yüksel, 1959
4. Mustafa Yüksel, 1928

Grup 4, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Sakine Doğan, 1947
2. Haydar Doğan, 1972
3. Seyit Ali Doğan, 1976
4. Nejla Doğan, 1979

Grup 5, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Hüseyin Halisçelik, 1949
2. Kurtuluş Halisçelik, 1959
3. Emrah Halisçelik, 1991

Grup 6, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Makberi Yurtseven, 1938
2. Hasine Yurtseven, 1941
3. Kerime Yurtseven, 1968
4. Didem Altıntaş, 1990

Grup 7, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Doç. İlknur Demirbağ, 1964
2. Oya Yaramaz, 1967

Grup 8, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Hanım Eren, 1954
2. Yasemin Kasaka, 1976
3. Özlem Pişkin, 1977
4. Özcan Eren, 1978

Grup 9, Görüşmenin Yapıldığı Tarih:

1. Halit Doğru, 1962
2. Telli Doğru, 1966

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Özden EREN YURTSEVEN

Doğum Tarihi : 23.10.1986

Doğum Yeri : İSTANBUL

ÖĞRENİM DURUMU

Yüksek Lisans : Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi Bölümü

Lisans : İ.T.Ü. T.M.D.K. Temel Bilimler Bölümü

Ön Lisans : Anadolu Üniversitesi Aşçılık Bölümü

İŞ TECRÜBELERİ

2019 İstanbul Hava Alanı

2016/2018 Cantine del Frida/ İstanbul

2015/2016 Fire House Restaurant/ İstanbul

2013/2015 Palma D'oro Restaurant/ İstanbul

2011/2013 Gıda ve Hizmet Sektöründe Ticari Girişimler